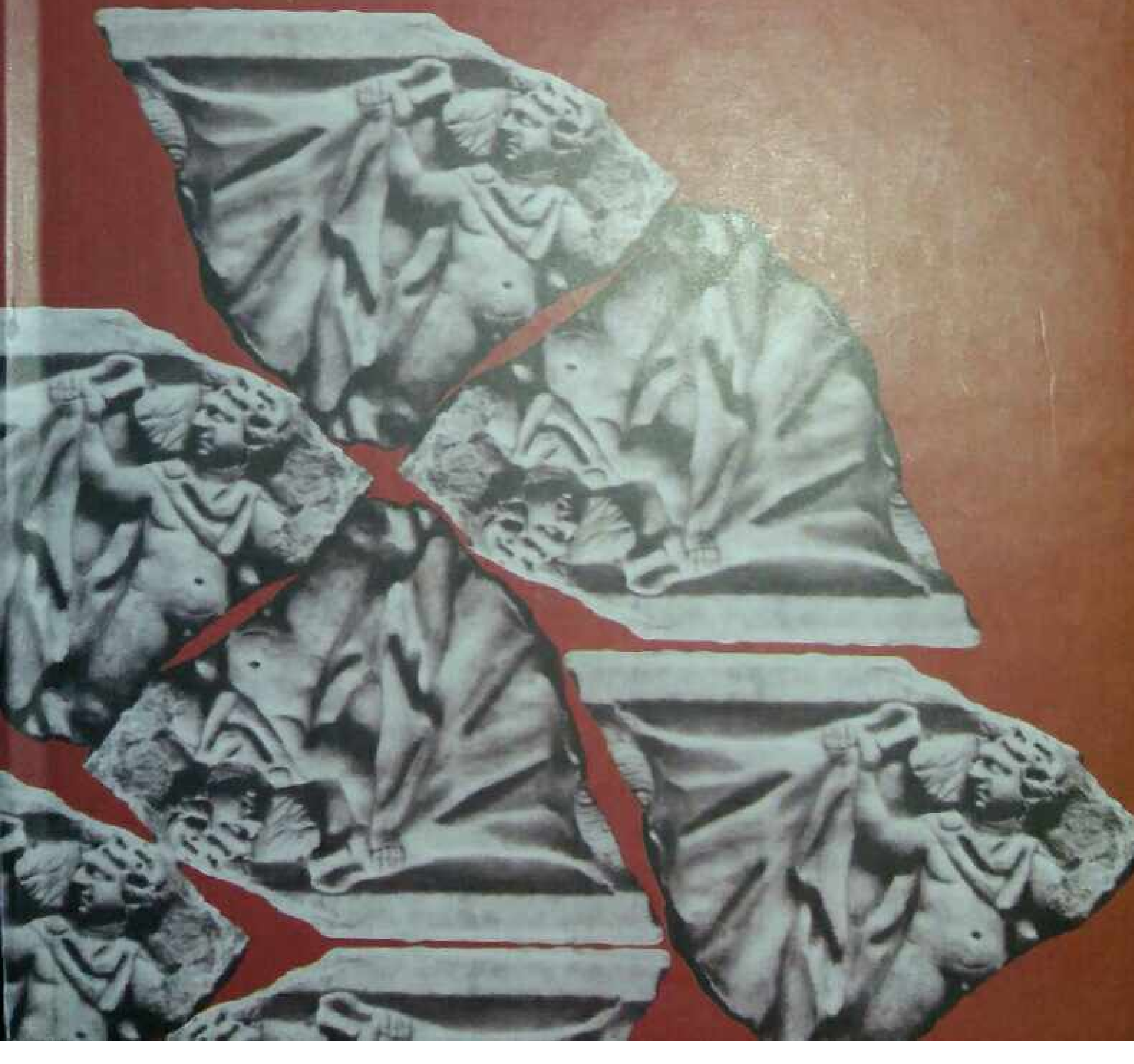
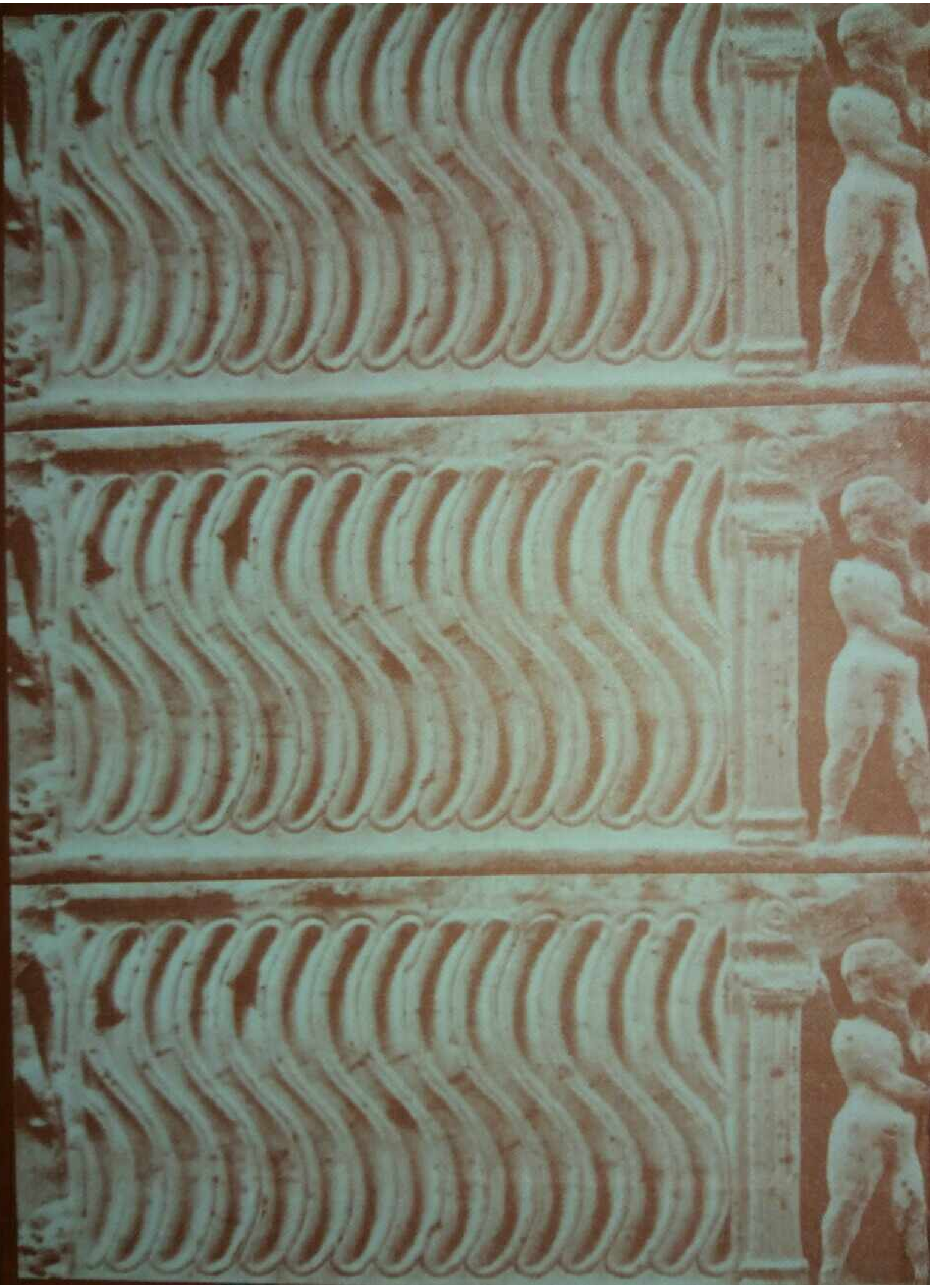
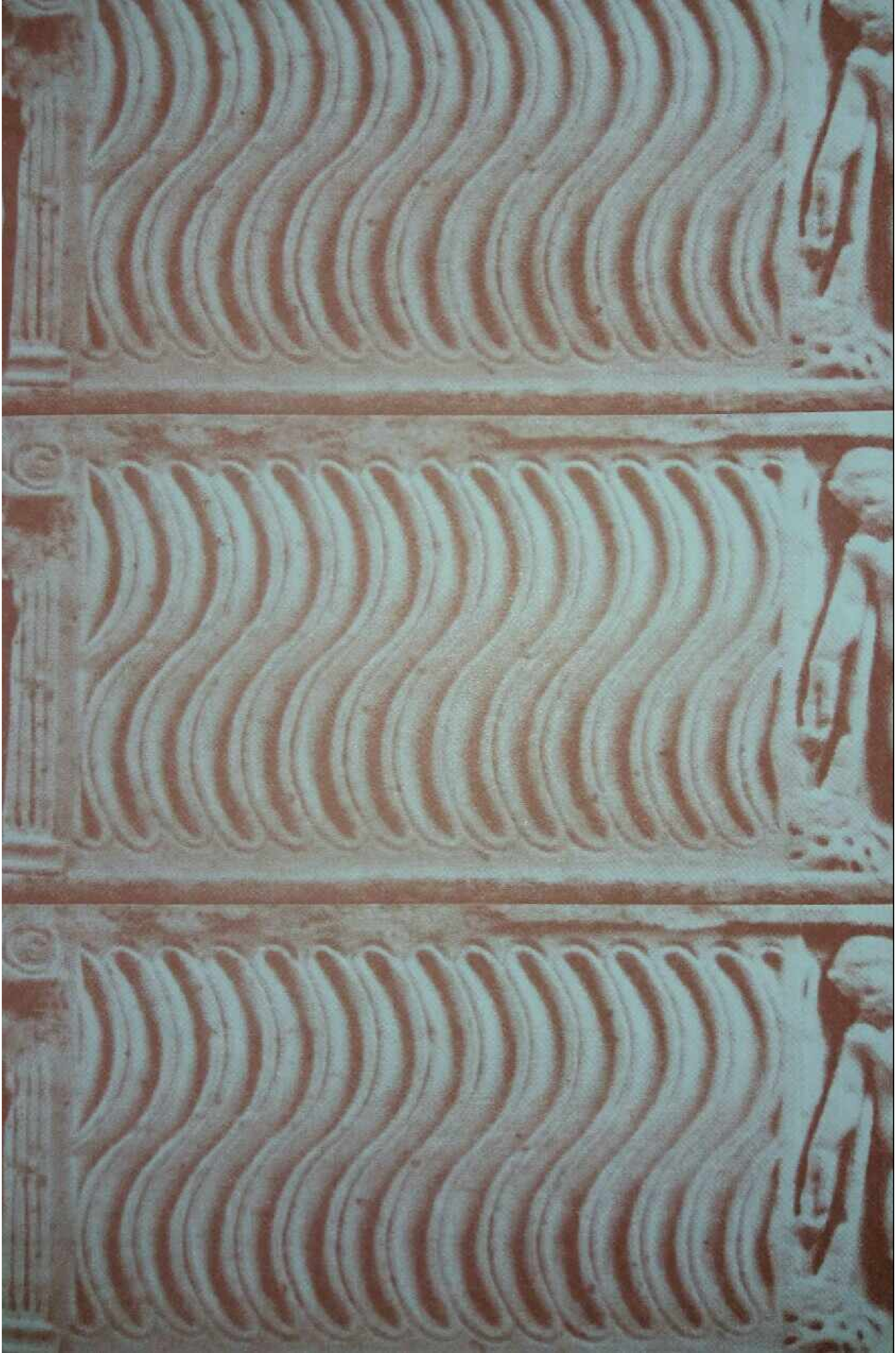
ПРИВАТНА КОЛЕКЦІЯ

ТЕОГНІД

ЕЛЕГІЇ ВИГНАНЦЯ

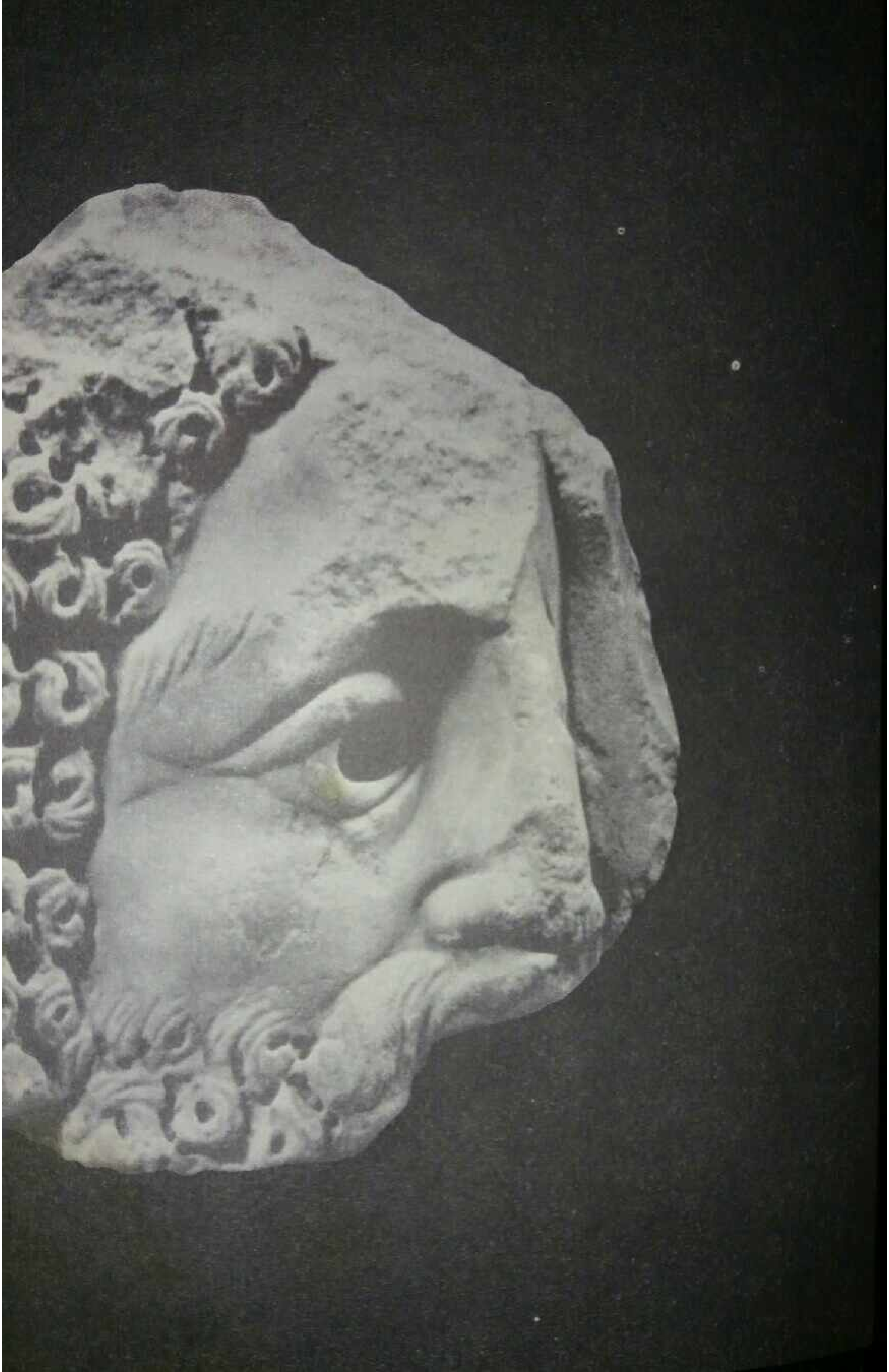

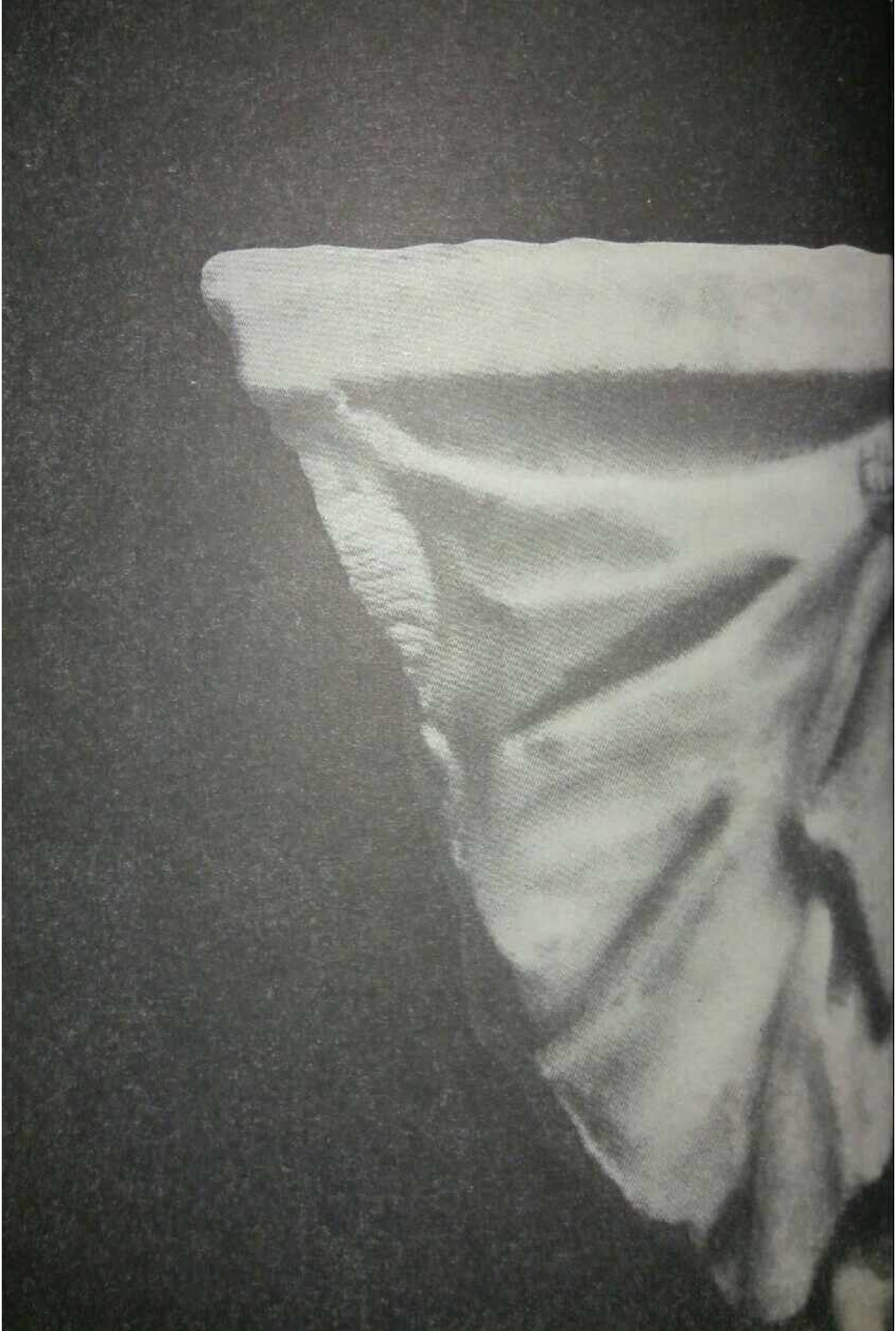
“Приватна колекція”
Серія заснована у 2002 році

ТЕОГНІД

ЕЛЕГІЇ ВИГНАНЦЯ

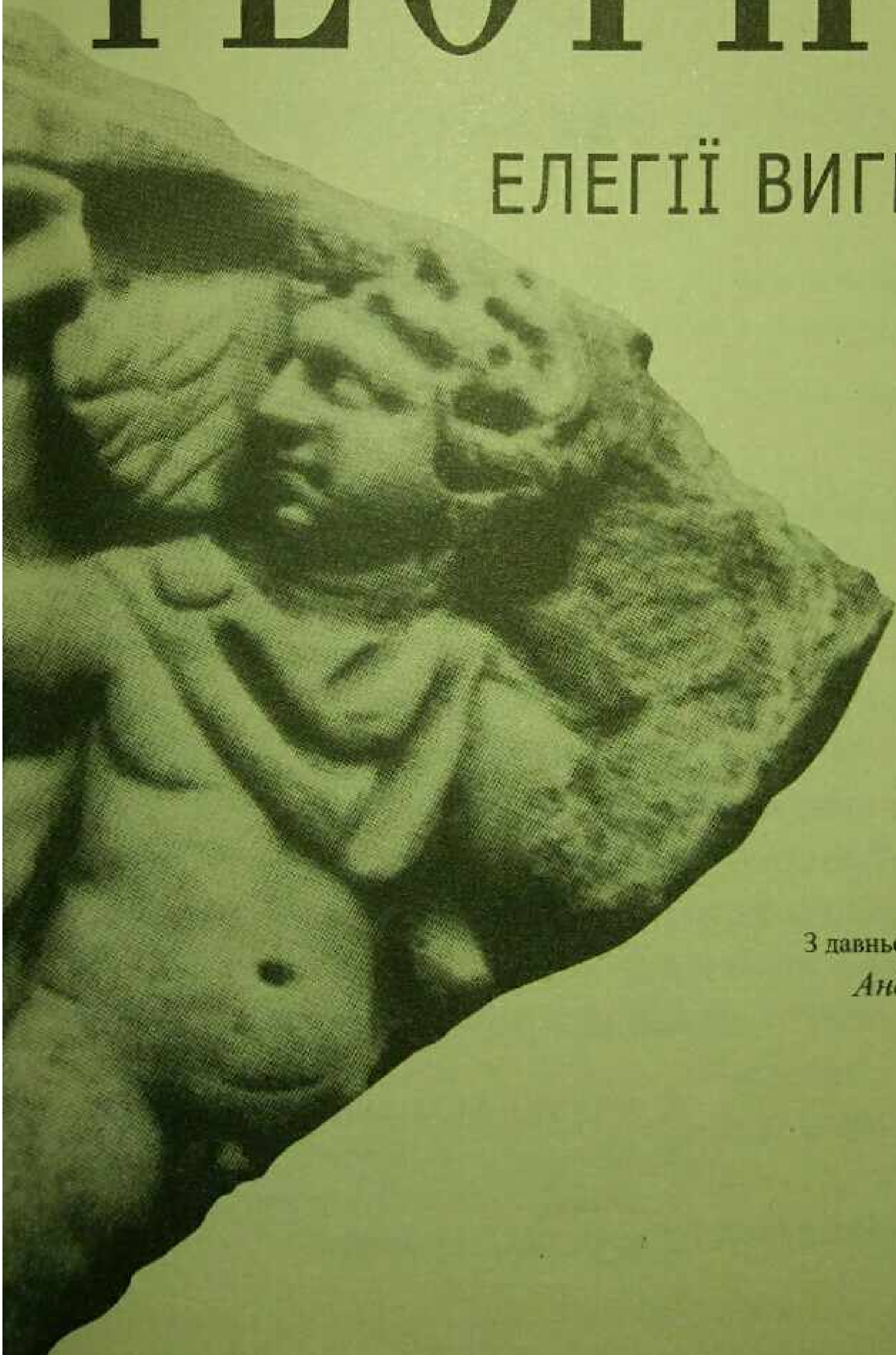

ТЕОГНІД

ЕЛЕГІЇ ВИГНАНЦЯ

З давньогрецької переклав
Андрій Содомора

ЛЬВІВ
ЛА "ПІРАМІДА"
2012

ББК 84 (0)3.5
Т 11

Перекладено за виданням
Theognidis reliquiae / Ed. Jacobus Sitzler. — Heidelbergae: in acdibus Caroli Winter. 1880

В оформленні книжки використано античну скульптуру

Видавець Василь ГУТКОВСЬКИЙ

ISBN 978-966-441-281-7

«ЧУЖИЙ СЕРЕД СВОЇХ...»

Друга в вигнанця нема ані відданого побратима —
Це його більше гнітить, аніж вигнання саме.

Теогнід. *Елегії* (209–210)

Давньогрецький елегік Теогнід (VI ст. до Р. Х.) в оцінці радянської історіографії — «вкрай реакційний поет». Назвім його, одначе, вкрай песимістичним. Песимізм Теогніда, його самотність — від задивлености у вчорашнє, від усвідомлення безнадійності протидії (*латин.* reactio — *протидія*), спротиву тим змінам, що заходили на той час у грецьких містах-державах, *полісах*, отже, й у Мегарах, батьківщині Теогніда. Для поета, вихідця давнього аристократичного роду, світ, що поставав у тих змінах, був світом навиворіт: благородні («добрі»: agathoi, esthloi), втрачаючи майно і владу, опиняються зі своєю вбогістю і «зв'язаним язиком» на узбіччі життя; їхнє місце займають незнатні («підлі», «лихі»: kakoi, deiloi) — ті, хто ще вчора не знав, «що таке право, що суд, хто жив поза містом,

кутаючись у козячі шкури» (54—56). Пружину тих змін найстисліше окреслив заклопотаний такими ж проблемами поет-вигнанець Алкей з міста Мітілени, що на Лесбосі, — афоризмом, який і досі не втрачає своєї актуальності: «Людина — то гроші». Саме гроші, нагромаджені переважно торгівлею, а далі й лихварством забезпечували незнатним представникам нового прошарку суспільства провідну роль у суспільно-політичному житті. На ті поважні зміни годі було не реаґувати. Так, афінянин Солон (його вірші цитує й Теогнід), демократизуючи суспільство, зараджуючи соціальній кризі, що дедалі загострювалась, майновий ценз ставить над походженням. Так було зроблено крок у затиранні меж поміж «добрими» й «підлими».

Не для всіх «добрих», однак, ті зміни у житті суспільства були кривдними: чимало вчорашніх аристократів, поріднюючись із «підлими», залишалися грошовитими, отже, поважаними людьми. У ногу з часом пішов, очевидно, й представник молодшого покоління, найближчий приятель Теогніда, адресат його елегій — Кірн (Поліпаїд). Сам же поет був несхитним у своїх переконаннях. Чинив опір новому ладові, якщо не мечем, як уже згаданий Алкей, то стилосом — своєю поезією, життєвою позицією. Був вигнанцем і в прямому, стислому значенні слова (783—788), і в переносному — вигнанцем із свого часу; самотнім — не ли-

ше в особистому житті: відчував, сказати б, світову самотність. Звідси — й особливо щемка нота в його елегійному співі*, як у таких от рядках (1197—1202):

Птаха відчув я здаля пронизливий, Поліпаїде,
Голос: «Орати пора!» — людям нагадує він.
З болю зчорніле, на клич той ураз здригнулося серце:
В інших тепер, у чужих, поле квітуче моє,
І не для мене кривим лемешем його зорюють мули,
Плаванням іншим уже пам'ятне буде судно.

З пташиним голосом, що черкнув по серцю, перед вигнанцем в одну мить розчахнулася притлумлена часом уся глибінь його болю, весь обшир самотності, уся прірва між ним — та іншими людьми. І хай ті люди, шануючи одвічний звичай гостинності, й зігрівали вигнанця, але від того не відступала його туга за рідним краєм. Уже згадані рядки (783—788) могли б гідно започаткувати антологію вигнанецької поезії — найзворушливіших звернень людини до «родимого краю»:

*Елегійні пісні, що передбачають поєднання гекзаметра з пентаметром, найімовірніше, виснувались із застільних пісень, тому й тематика жанру — винятково широка; тут, зокрема, й суспільно-політичні мотиви (Архілох, Тіртей, Каллін, Солон, Теогнід, Фокілід); також — філософські (Ксенофан), любовні (Мімнерм) тощо. В часи Теогніда елегійні вірші, можливо, звучали ще у супроводі музичного інструмента, який від самого початку товаришував цьому жанрові, — флейти.

Випало бути мені й на багатій землі сицилійській,
І на Евбеї, де скрізь — пишний росте виноград,
Був я у Спарті, де в'ється Еврот очеретолюбний, —
Всюди сердечно мене, зайшлого, люд зустрічав.
От лише серця мого та гостинність не звеселяла:
Видно, нічого миліш над батьківщину нема.

Теогнідові елегії, принаймні, у такому вигляді, як вони дійшли до нас, не виглядають, однак, чимось цілісним, одножанровим. Тут — звернення до богів, настанови й роздуми, що виливаються у поетичні формули, гноми (*грецьк.* gnome — сентенція, афоризм), випадкові спостереження, реакції на конкретну життєву ситуацію (579—582; 1211—1216 та ін.), принагідні начерки тощо. Така строкатість елегій навела деяких дослідників на цікаву думку, що це — своєрідний нотатник, «захалявна книжечка» поета, який (згадаймо зачин «Одіссеї») «всяких людей надивився, міста їх і звичаї бачив». У тому «нотатнику» марно б ми дошукувалися послідовності чи цілісності світогляду поета. Навіть його сентенції — це не так підсумок його роздумів, як емоційна реакція поета на несприйнятливі для нього події та явища у житті. Теогнід, хоч і залишається стійким захисником аристократичних традицій, не раз сам собі суперечить, сумнівається, не знає, на яку дорогу йому ступити (911—912); іноді складається враження, що поет навіть із своїх позицій ладен зійти (811—814). Та чи могло бути по-

іншому в добу глибоких соціальних потрясінь, радикальних змін цінностей, коли формувався відповідний до нових історичних реалій світогляд? І чи ставитимемо під сумнів відому, вкладену у гекзаметр, латинську сентенцію: «Tempora mutantur et nos mutamur in illis» (*Зміни заходять в часах — і ми тим змінам підлеглі*)?.. Не знаходячи послідовності й стрункості, знайдемо зате найголовніше — сам пульс життя, реакцію живої, темпераментної людини на розбурхане у ті часи житейське море. В його незатишному безкраї — суденце, у якому не тісно нечисленним друзям поета (83—84). Врешті (така сувора правда життя), поет серед тих обширів — сам; словом вигнанця Овідія — solus...

Теогнід, відчуваючи перевернутість світу, втрачаючи під ногами ґрунт — прадавні моральні засади родової аристократії — шукає точки опори. Найближча — друзі, що його оточують. Але тут, бачимо, його чекає щось таке, з чим не рівняються усі інші, не враховуючи смерті, найбільші лиха: «зрадили друзі мене», — зізнається поет (813). Серед тих «зрадників», очевидно, й сам Кірн. Розгубленому поетові залишається хіба що, зблизившись із ворогами, пізнавати, «що там у них на умі» (814); такого зближення, найімовірніше, не було: ті слова могли вихопитися просто з відчаю. Міру ж того відчаю зрозуміємо, зваживши, що найперша, адресована Кірнові, отже, й усім благородним пересторога, — нізащо не спілкуватися з «підлими» (31) і вже аж ніяк не ріднитися з ними, не

перемішувати добро — зі злом (182—192). Теогнідових думок про дружбу торкнеться віками пізніше й Овідій-вигнанець, а через нього (абстрагуймося тут від «добрих» і «лихих», себто знатних і незнатних) — і наш Кобзар. Отож зі зрадою друзів, ненадійністю людей загалом (нарікання на це — чи не найчастіші в «Елегіях») позбавляють поета тієї найближчої, найжаданішої точки опори.

Найдальша опора — боги. Вони, на відміну від тих богів, якими їх згодом бачитиме Епікур, аж надто заанґажовані в людських справах. Від них — багатство і вбогість (149); навіть людські хиби (133 і наступні), у них, і лише у них, — знання того, чим закінчиться те чи інше починання людини (140 і наступні). Боги — на сторожі справедливості: майно, набуте чесно, незмінно служить порядній людині; набуте кривдно — йде на шкоду його власникові (197—208)... Ось тут, дарма що негоже вступати з богами у спір (687—688), Теогнід, який втратив майно, а з ним і своє соціальне становище, і гіркоту вигнання пізнав, і, ще гіркішу од вигнання, зраду друзів, усе ж не втримується — кидає докір самому Зевсові, головному охоронцеві справедливості: «Як же, Кроніде, ти терпиш таке, щоб несправедливі / В долі такій же були, що й справедливі мужі, — / Ті, чиї помисли служать добру, — і ті, що зухвало, / Взявши лихих за зразок, чинять і кривду, і зло?» (377—380) — завершує поет своє звернення до владаря Олімпу (хіба

й до наших днів не снуються подібні докори — до Бога?). Далі поет наче присоромлює Зевса, ба, й застерігає його:

Ще одне, батьку богів: чи то чесно, що той, хто ніколи
Жодного зла у житті й не помишляв учинить,
Жодної кривди, хто не складав присяги кривої —
Праведний — має терпіть несправедливість таку?
Хто ж то із смертних, бачачи те, являтиме й далі
Шану всевишнім богам? Як він прийматиме те,
Що нечестивець, лихий із лихих, який не боїться
Гніву не те що людей, а й несмертельних богів,
Геть нахабніє у золоті весь, а хто справедливий —
Нидіє-сохне, бідак, у непроглядній нужді?

А виснувались ті рядки з поради, яку поет дає Зевсові, щоб діти, якщо самі не заслужили на покарання, не страждали, як то не раз буває, за злодіяння батьків (740—742). Отож, і ті поради, й докори, і застороги — свідчення ненадійності й тієї, високої, точки опори, бо ж марними залишаються благання поета — подати прохачеві «за усі біди — бодай крихту добра» (341—342).

Що ж залишається людині, яку покинули безсмертні боги (1136), переставши, дарма що всемогутні, дбати й про справедливість, підставу людського співжиття, світопорядку загалом, — що є опорою для неї, смертної, на чому тримається, завдяки чому триває людське життя? Відповідь — у перших же, після звер-

нення до богів і до Кірна, рядках «Елегій»: «Що іще хлопцем од добрих людей перейняв я, те нині, / Кірне, — тобі віддаю, щирого повен чуття» (27—28). Традиція, *передача* з уст в уста, від покоління й до покоління, живого слова, ця невидима нить, переконаний поет, забезпечує тяглість життя, тримає його на засадах людяності. Як у господарстві, з добрих рук — у добрі руки, так і тут: з уст «доброго» — до слуху такого ж «доброго». Спілкування з «лихими» неминуче приведе до втрати здорового глузду, до лиха («З ким поберешся, від того й наберешся»), а добрий — добра навчить (31—36). Важливо передавати не так майно, що з рук переходить до рук, а те, чого не можна відібрати, що належить душі, те, чим вирізняються «добрі». На першому місці тут — поняття, яке чи не найчастіше звучить у Гомера, яке й Теогнід не раз повторює, — aidos, *повага, пошанування моральних засад роду, сором* — те, що називаємо нині *сумлінням.* «Вклади у серце сором», — чуємо з уст Гомерових героїв («Май Бога в серці», «Май сумління», — наче відлуння у наші часи). Далі — areté (*латин.* virtus), чеснота, що потім стане засадничим поняттям морально-етичної, передусім, стоїчної філософії; сукупність чеснот — це, власне, справедливість (dike), що в основі суспільного й світового ладу. Потім — знову ж таки лише благородним притаманна врівноваженість емоцій, несхитність духу (591—594):

Мужньо треба приймать, що смертним дарують безсмертні,
Зносити без нарікань долю і добру, й лиху,
Бідами надто не гризти себе й не втішатись над міру
Щастям, допоки межі крайньої не спостеріг.

У цих рядках — позиція воїна-поета, видатного лірика Архілоха (середина VI ст. до Р. Х.), з тією, одначе, різницею, що Архілох, син збіднілого аристократа й рабині, відкидаючи героїчне, гомерівське, трактування поняття про честь, про військову мужність, говорить про людину загалом, а мегарський елегік, повторимо, — про аристократа. Згодом Горацій, співець золотої середини, втілить ідею рівноваги духу, стриманості (temperantia) у знамениті поетичні формули своєї оди (II, 3), а ще згодом, — Сенека, у стислі настанови, що у «Моральних листах до Луцілія»: «Того порядку, що у природі речей, не можемо змінити, зате можемо виплекати в собі гідну бездоганної людини силу духу, що допоможе нам мужньо перенести все випадкове, перебуваючи у злагоді з природою». А далі — Боецій, «останній римлянин», що може слугувати зразком несхитності духу, вже прямо, по суті з християнських позицій, заперечує Теогнідовий поділ на благородних і неблагородних, «підлих»: «Що ж ти походження хвалиш своє? Якщо у початках / Роду людського — Бог, то хто з нас не родовитий?». А ось голос пізньолатинського поета Флора: «Хто лихий — лихим у лоні материнському не був: /

Із лихим коли пізнався — сам при ньому став лихим». Саме цю якість — стриманість — підкреслюватиме як головну у своїй концепції людини й доба Відродження. І все ж Еразм Роттердамський адресує свої настанови щодо «гарних звичаїв» («De civilitate morum») — «благородному…» (*див.* коментар, 27—38). Тип «утемперованої» людини (ґімназійного зразка), яка орієнтується на природні ритми, людини, якою бачить її Теогнід, не надто характерний для нашої, поквапної до переступу будь-яких меж, споживацької доби.

Втім, Теогніда й тут підстерігала розгубленість. Живучи у тому часі, що брав людей на пробу (так і людина випробовує золото: чи щире?), поет не міг не зауважити, що не всі «добрі» є такими насправді. Вже те, що заради грошей вони вступали у родинні зв'язки з «лихими», кидало тінь на їхню благородність: ще навіть не змішавшись із «лихими», «не розводнивши» своєї крові, вони вже тим своїм кроком виявили свою справжню природу. Звідси, хай і не акцентована, а все ж засвідчена в «Елегіях» думка поета, що й між лихими дехто, можливо, — «з умом»: «Все це лиш натяком я, приховано, добрим звіщаю, / Може, й з поганих котрий, хто із умом, те збагне» (681—682). Справді-бо, якщо між хорошими є погані, то й між поганих може хтось виявитися хорошим. В усякому разі розмивалася звична для поета межа, що ділила в його очах світ на біле й чорне. Втрачалась і ця точка опори. Коли ж до щойно наведених рядків долучимо ще

один, уже згаданий, натяк (814), то маємо підстави припускати, що в якийсь момент Теогнід міг поставити під сумнів категоричість свого протиставлення «добрих» — «поганим»: ті, останні, засліплені, жагою збагачення і прагненням влади, псують народ і ведуть до згуби місто (43—46); не знаючи, що таке справедливість, вони не бояться й кари за свої злочини (279—282); ті люди, поет наголошує на цьому не раз, — невдячні (105—112); вони не знають, що таке стриманість: не вміють керувати своїми почуттями ні в біді, ані в добрі (441—446); їхня мова — пуста (1168); добрих одні ганять, інші хвалять, а про лихих — нічого й говорити (797—798) і таке інше.

Та не лише сумніви зауважуємо в Теогніда, а й протиріччя. Іноді вони — разючі. Поет, скажімо, втішається нещастям переможеного ворога: «Гей же, флейтиста сюди! Посміймось усі коло того, / Хто у сльозах; його сум — то наша втіха тепер!» (1041—1042). Раптом — протилежна думка: «Сівши при тім, хто в сльозах, ніколи сміятись не будем, / Кірне, і щастям своїм душу собі солодить» (1217—1218). Тут і згадуємо думку про те, що Теогнідові елегії — наче збірник принагідних, часто навіяних настроєм, записів. А що є перемінніше, аніж настрій? Контрастне зіткнення тих настроїв, загалом вражаючі злами життя, його парадокси, марнота усіх поетових зусиль чи не найвиразніше відображені в образах відомого пасажу (949—954):

Наче той лев повен сил, хижацькими лапами миттю
Лань молоду розірвав, крові, одначе, не пив,
На оборонні мури зійшов, але міста не рушив,
Коней запряг — не ступив на колісницю, однак,
І, учинивши, не учинив, не домігся, домігшись,
Взявши — все ж не узяв, вславившись, слави не мав.

Що ж у тих суперечностях і парадоксах життя, у тій розгубленості, в усвідомленні згубного розриву одвічних традицій, — що, врешті, залишається людині, якій судилось бачити крах усіх своїх сподівань?.. Надія?.. Але й за нею, мов темна її тінь, іде тривожний страх. Теогнід, здається, вперше звернув увагу на нерозлучність тієї пари, надії і страху, назвавши їх «клопітними божествами» (637—638), і це спостереження не раз відлунюватиме у творах античних і сучасних нам авторів (*див.* коментар до цих рядків). Вино?.. Саме так, вино, а з ним лагідна бесіда, музика й пісня — ось що приносить розраду, відвертає людину від споглядання своїх бід. Тема вина, настанови належної поведінки на бенкетах (309—314 та ін.) аж надто часто зустрічаємо в Теогнідових елегіях, і тут, за традицією, — найвагоміший наголос на мірі, золотій середині (475—480):

Я ж і в медовім вині маю міру — додому рушаю
З думкою про рятівний для опечалених сон.
Щонайміліше для того, хто пив, вернутись додому
Ні вже не п'яним, ані — надто тверезим іще.

Хто ж і про міру забув, такий уже влади не має
Ні над своїм язиком, ані над глуздом своїм...

Але й вином, навіть коли ще старість не стукає у двері, годі осолодити гірку правду життя; з утіхою межує смуток, зі світлом — темрява, з піснею — кам'яна мовчанка (567—570):

Тішуся юності даром п'янким, бо там, під землею,
Буду й буду лежать, наче той камінь німий.

У непевні Теогнідові часи особливої ваги набуває акцентування дня, яким живе людина, — сьогоднішнього дня:

Нині і словом гарним себе, й вином звеселяймо,
Що буде завтра, над тим хай поміркують боги!

У тому «завтра» міркуватимуть над тим боги чи ні, — старість. В одному із двовіршів — зорушливий стан поета, що ступив на сумну життєву межу (527—528):

Юносте мила — гай-гай! — і ти, моя старосте згубна!..
Та мені каже: «Прощай!», та, на відході, — «Вітай!»

Врешті, з уст Теогніда злетять, підхоплені поетами-трагіками, найпесимістичніші слова (425—428):

Для земнородних найкраще б на світ і не появлятись,
Краще б не бачити дня — сонця разючих промінь.
А як уже появивсь — за Аїдові брами поквапся,
Щоб під земним укриттям глибоко там залягти.

І все ж Теогнід не був би старогрецьким поетом, якби його песимізм не межував із світлом. Найбільше його — в зачині «Елегій»; світла — й м'якої округлості (*див*. коментар). Саме з цим початковим образом, народженням сонячного бога, в'яжуться слова цього ж таки Горація: «Поезія — як картина» — настільки пластичними, милими для вуха й для ока є лінії цього чільного образу, з яким у разючому контрасті щойно наведені рядки. Втім, цей контраст — уже в Гомера, де боги — «безсмертні» (athanatoi), люди — «смертні» (thnetoi, brotoi), і це протиставлення промовляє само за себе… Отож, як і кожен із поетів, Теогнід у своїй безвиході опирається на поетичне слово. Кладучи на ньому «печать», скажемо нині, «знак якості», поет забезпечує собі тривання у майбутньому — у тому слові, в якому кожному легко буде пізнати саме його, Теогніда із Мегар (19—23). У слові ж бо — непроминальна пам'ять. Не тільки про поета, а й про того, кому він те слово адресує. З темою безсмертя у слові, що таким рясно відлунюватиме у віках, — окриленість, простір, світло, що протистоїть навіть безгомінній темряві Аїда (237—246):

Крила для лету я справив тобі: над морем безкраїм
Легко ширятимеш ти; над широчінню землі —
Птахом злетиш, а на учтах мужів, у дружньому колі,
Скільки б гостей не було, — будеш в усіх на устах.
Миле юнацтво на флейтах лунких достойно і красно
Буде вславляти тебе в солодкозвучних піснях.
А коли зійдеш у надра землі, в володіння Аїда,
Де лише сльози-плачі та безпросвітна імла, —
Славу й померлий ти збережеш: у пам'яті люду
Імення нетлінне твоє житиме, Кірне, в віках.

В анотації до скрупульозного й глибокого дослідження Теогнідових елегій, відомого антикознавця А. Доватура ось такі слова: «Феогнид — поэт VI в. до н. э., когда Мегары вошли в полосу гражданских неурядиц, изломивших судьбу поэта, но не сломивших его. Стихи, представленные в этой книге прозаическим переводом, свидетельствуют об этом. Если Гомеровские поэмы — Библия, то Феогнидов сборник — катехизис языческой древности»*. Справді, песимізм Теогніда, як не дивно, йшов у парі з його стійкістю, і про це дійсно свідчать «Елегії» вигнанця. Правдою є і те, що ці твори — наче «катехизис» дохристиянської давнини. З одним лише застереженням: якщо катехизис — це стислий, доволі сухий виклад біблейських засад, то елегії Теогніда, що багатьма нитками в'яжуться з Гомеровим епосом (образи, порівняння,

* *Доватур А. И.* Феогнид и его время. — Л.: Наука, 1989.

епітети, метафори тощо) усе ж позначені печаттю високої поезії. Барвистого ж епічного письма з властивою для нього розлогістю вислову, звісно, тут немає. Але є те, що особливо цінував І. Франко (Теогніда, на жаль, не перекладав, але деякі його сентенції викладав прозою), — сильний темперамент, «страсть», *грецьк.* pathos, *латин.* passio, що означає також «біль», «страждання», — згадаймо: «З болю зчорніле, на клич той ураз здригнулося серце» (1199). Є в нього, бачимо з наведених уривків, хай і нечисленні, але майстерно виконані поетичні образи, що найчастіше пов'язані з морем; є, особливо у двовіршах, карбована афористичність вислову (Теогнід категоричний у своїх судженнях), є навіть зблиски, хай і невеселого, гумору чи іронії, скажімо, коли поет говорить про Плутоса, бога багатства: «Смертний люд недарма над усіх тебе, Плутосе, ставить: / Легко ж так миришся ти із неподобством усім» (523—524); за тими словами, певно ж, зауважимо гірку іронічну усмішку поета. Чи коли говорить про те, як зросли б у лікарів прибутки, якби спроможні були вкладати дурням у голову розум (430—435; *пор.* також коментар до 1211—1216). Є у Теогніда й те, що характерне для пізнішої, передусім Марціалової, епіграми, — що називаємо «крихтою солі», як-от: «Не проганяєм тебе із забав, однак, і не кличем: / Мучимось, раз ти вже є, легко зітхнем — як нема» (1207—1208).

Отож, хто хоч раз розгорнув Теогніда, той часто до нього повертатиметься. Не так, можливо, до його афористичних суджень, як до тієї густої, яка їх окутує, ностальгійної атмосфери, до глибокого песимізму поета, що так парадоксально єднається з його життєвою стійкістю. Той песимізм іноді промовляє образом, який дійсно вражає, — як ось цим, прикінцевим, що вже ніколи, варто лиш побачити його, не зітреться з пам'яті:

Вже он додому мене у морі втоплений кличе —
З мертвих покійника уст слово злітає живе.

У контексті прочитаного образ набуває символічної вартості: мертвий окликає живого, а живий, хоч би як озвучував звернені до своїх сучасників поетичні заклики, залишається непочутим. Дома, після вигнанецьких доріг, його чекає самотність і мовчанка... Чи вартий поет-вигнанець того, щоб сьогодні, з-понад двадцятип'ятивікової далини, ми вділили йому своєї уваги, а чи й серед нас він чужий, як чужим був серед своїх, — про це вже міркувати читачеві...

***

Зевса й Латони дитя, тебе не забуду, владарю,
  Що б я не розпочинав, що б не завершував я:
І на початку, й в кінці, й посередині пісні — тебе я
  Славити буду, а ти, слух прихиливши, сприяй.

Фебе-владарю, коли, охопивши пальму руками,
  Славна Латона тебе, врешті, на світ привела,
Красеня в гроні богів, край округлого плеса затону,
  Делос в усю широчінь заполонився тоді
Духом амбросії, мати-Земля усміхнулась розлого,
  Радістю й море взялось — сивої солі глибінь.

Й ти, Артемідо, кому, доню Зевса, мисливице, жертву
  Склав Агамемнон, коли морем до Трої рушав, —
Щиру мольбу мою вчуй, вбережи од злостивої долі,
  Що не обтяжить тебе — те порятунок мені.

Музи й Харіти, Зевса посів, на весілля прийшовши
  Кадмове, мудрість таку ви проспівали тоді:
«Те, що красиве, — миле також; некрасиве — не миле» —
  Ось яке слово спливло з уст невмирущих богинь.

Кірне, ті мислі свої я готовий печаттю скріпити,
Щоб лиходій тайкома в мене ані їх не вкрав,
Ні, що я добре сказав, того не зробив він поганим.
Щоб упізнать міг усяк: «Це — Теогніда з Мегар
Вірші». Одначе, відомий усім, — усім догодити
Співгромадянам своїм — то понад сили мої.
Й дива тут, Поліпаїде, нема, бо й Зевс, чи дощі шле,
Чи угамовує їх — теж не догодить усім.

Що іще хлопцем од добрих людей перейняв я, те нині,
Кірне, — тобі віддаю, щирого повен чуття.
Жий із умом, не шукай ні хвали, ані статків, ні честі
В гідних хіба що ганьби, несправедливих ділах.
Ось що ти добре затям. А ще — із лихими не знайся,
З добрими товаришуй, завше горнися до них.
Їж у їх колі і пий, і сідай з ними, будь їм жаданий,
В добрих-бо, Кірне, людей неподоланна є міць.
Добрий — добра навчить, а з лихим коли поведешся —
Вір: ти загубиш тоді рештки свойого ж ума.
Знаючи те, бесідуй із добрими, і при нагоді
Скажеш, що друзям своїм добру я раду давав.

Кірне, у тяж вітчизна зайшла: боюсь, що народить
Мужа, що мститиме зло — нашу зухвалість лиху.
У городян — ще здоровий глузд, вожаки ж усі наші
Ладні іти до кінця шляхом злочинним своїм.

Жодного міста добрі мужі не збезчестили, Кірне,
Інша річ — підлі: вони, лиш знахабніють украй,

Люд усіляко псують, наділяють несправедливих
Правом, щоб статки собі силою влади збивать.
Та не гадай, що місто таке буде довго несхитним,
Хай нині тихе воно, мовби пірнуло усе
В сон, коли підлим життя солодить оте загрібання
Статків, що люду всьому лихом-бідою стає.
Звідси — чвари і співгорожан колотнеча кривава,
Єдиновладдя ж нехай місто й не зичить собі.

Місто — те саме, інші лиш люди, Кірне, у ньому:
Ті, що не знали колись, що таке право, що суд,
Шкурами кіз замість одягу тіло своє покривали
І, наче олені ті, десь поза містом жили, —
Нині, бач, добрі вони; хто колись був, Поліпаїде,
В шані, уже той — ніщо. Як же дивитись на це?
Дурять навзаєм себе і сміються навзаєм із себе,
Добрих думок од лихих не відрізняють вони.
З ними, хоч би там що, не зближуйсь, Поліпаїде,
Другом сердечним своїх жодного з них не роби.
Можеш хіба на словах за друга себе видавати,
Жодного з ними, однак, діла важливого ти
Не починай, а почнеш — побачиш ницість душевну,
Знатимеш: віри таким в жодному ділі нема.
Підступ, крутійство, обман — оце для них найлюбіше,
То вже пропащі людці, їх уже не врятувать.
Тож не вдавайся, Кірне, до них по довірливу раду
В справах важливих своїх — ось засторога моя.
А до сумлінних ідеш — тоді не шкодуй уже поту,
Раз ти подався до них — довгих доріг не лякайсь.

Що на умі — того й друзям усім не квапся звіряти:
  Із багатьох мало хто вірність плекає в душі.
Тож лише декому ти довіряй, беручись за велике,
  Щоб не потрапить тобі, Кірне, в незбутню журбу.

Друг незрадливий — опора міцна у пору непевну
  Чвар, понад срібло тобі і понад золото він.

Тільки ж небагатьох добереш собі, Поліпаїде,
  Вірних, коли у біді, в скруті опинишся ти, —
Хто, на такий же спромігшися дух, укупі з тобою
  Міг би ділити добро — рівно ж, як і біду.
Світ обійди, а таких, тобі відданих, не набереш ти
  Стільки, щоб їх не могло вутле суденце вмістить —
Тих, в кого сором на язику й в очах би селився,
  Хто б задля зиску не йшов на нечестиві діла.

Не на словах лиш люби, оминаючи мислі і серце,
  Раз мене взявся любить без потаємних думок.
Ти або справді люби, очистивши ум свій, а ні то
  Далі од мене тримайсь, раз уже ворогом ти.
Хто щось одне — на умі, а на язику має — інше,
  Кірне, не другом того — недругом радше назви.

Хто, поки бачиш його, усіляко тебе вихваляє,
  А відійшовши на крок, мову вже іншу веде,
Ні дорогим він тобі, ані гідним другом не буде,
  Раз не від добрих думок добрі слова його йдуть.
Я — такого б обрав, хто, друга вдачу пізнавши
  Прикру, терпів би йому, як ото може лиш брат —

Братові. Що я кажу, візьми собі, друже, до серця –
  І, колись прийде пора, – вдячно згадаєш мене.

З мужем лихим повестись ніхто хай тебе не намовить,
  Кірне: дружити з лихим – користь із того яка?
Ні од марудних трудів, ні од хиби не порятує,
  Вартісним чимось такий зроду ділитись не звик.

Підлій людині сприять – безглузде, Кірне, заняття,
  Як ото ти б засівав сивого моря глибінь:
Води солоні засій – не діждешся високого жнива,
  Підлому зробиш добро – не відгукнеться добром.
Підлі – то наче душі без дна: в однім лише схибиш –
  І пропадають кудись всі добродійства твої.
Добрий – отримане, хай там яке, найвище оцінить
  І берегтиме в душі вдячність за добрий той чин.

Підлого – другом своїм ніколи не варто робити:
  Як оту гавань мілку, так і його оминай.

Друзів не бракуватиме там, де і їсти, і пити –
  Скільки забагне душа, брак – у поважних ділах.

Кірне, найважча то річ – пізнати мужа-лукавця,
  І в обережності це – найнеобхідніша річ.

Можна, як розпізнаєш, помилитись у золоті-сріблі,
  Мудрому легше, однак, толку у тому дійти,
Аніж у тому, чи друг твій, бува, неправду у грудях
  Не приховав, чи нема підступу в мислях його.

З волі богів той обман людині найлегше вдається,
  А розпізнати його — справа, ой, не з легких:
Що там приховує муж, а що жінка, не вглединг, допоки
  Не пересвідчишся — як в упряжі ходять вони.
Можеш не вгледіти й тут, хоч і вибиреш пору догідну:
  Оком побачене, знай, думку одурить не раз.

Ні про чесноти не дбай, ні про статки, Поліпаїде;
  Доля, удача в житті, — ось що потрібне мужам.

Людям над батька-матір ніщо не буває дорожчим,
  Кірне, якщо над усе правду шанують вони.

В хибах, жазі майна — ніхто з нас не винен зосібна:
  Смертним — безсмертні боги те дарували і те.
От і не знає ніхто із людей, беручися до діла,
  Що з того вийде: добро чи несподіване зло.
Часто, чекаючи зла, — добро здобуває нежданно,
  А на шляху до добра враз натрапляє на зло.
Тож не збувається все, чого собі зичить людина:
  Стислі безвихідь важка межі накреслює їй.
Ми лиш гадки снуємо, не знаємо толком нічого,
  Вишні боги, лиш вони, знають усе до кінця.

Хто чужака обманув, не подав руки прохачеві —
  Кірне, од гніву богів той ще ніколи не втік.

Краще по правді тобі з малими грішми прожити,
  Ніж, загрібаючи їх, кривдою б мав багатіть.

Разом чесноти збери — оце і є справедливість:
Хто справедливий, того, Кірне, й за доброго май.
Гроші з руки божества може мати й негідник останній,
А благочесності дар — вибраним доля дає.
Гордощі, Кірне, вишні боги посилають лихому,
Щоб йому годі було й місця для себе знайти.

Гордість — переситу плід, коли у лихого — достатки,
Та не достатньо ума, глузду здорового брак.

Бідністю (душу з'їдає вона) чи безгрішшям нікому
Не дорікай, хоч би як роздратував тебе хтось.
Це ж бо зважує Зевс, кому там і що там давати:
От і в багатствах один, інший — у злиднях живе.

Слова високого не прорікай, ніхто ж бо не знає,
Кірне, що ніч, а що день смертній людині несе.

У багатьох — лихе на умі, божество зате — добре,
Тож, хоча зло замишляв, вийшло із того добро.
Є і такі, в кого добрі думки, божесто зате злісне
Мучить їх: що не почнуть — не осягають мети.

Ні благоденних, ані — злиденних у світі немає,
Ні, окрім лиш божества, — добрих людей чи лихих;
Кожен своєю бідою живе, щасливця не знайдеш
Серед усіх, кого зрить сонце невтомне з висот.

Хто у пошані в богів, хоч гани його, — матиме славу,
Як би там хто не старавсь — марні зусилля його.

Тож уссильним богам, їх силі великій молися,
Бо не стається без них людям ні зла, ні добра.

Вбогість од старості сивої гірш налягає на плечі
Доброго мужа, страшніш од лихоманки вона.
В море, до чудиськ, пірнуть має той, хто од неї тікає,
Кірне, або стрімголо́в кинутись із стрімчака.
Бо як наляже вона — опускаються руки і годі
Мовити й слово: язик — наче у путах тоді.
Ось коли саме пора на землі чи на моря широкій
Спині рятунку шукать, Кірне, од скрути-біди.
Вбогому краще в могилу лягти, аніж бідувати
Вік, милий Кірне, отак у безпросвітній нужді.

Кірне, ослів, баранів і коней лише благородних
Кожен шукає собі, щоб не дрібнішав приплід.
Добрий же — підлу бере із підлого роду, аби лиш,
Ставши жоною його, грошей сипнула йому.
Так ото й жінці не сором із підлим ложе ділити:
Нехтує добрим вона — за грошовитого йде.
Статки в пошані: в поганого — добрий,
у цього — поганий
Доньку бере за жону. Плутос роди всі тепер
Змішує; що ж дивувать, що виводиться, Поліпаїде,
Рід городян, раз добро перемішалось із злом?

Добре те знає усяк, що із геть поганого роду
Жінку на ложе своє, ласий на гроші, веде
Знатний — незнатну; знає, але — потреба могутня
Так йому жити велить — із терпеливим умом.

Те, що од Зевса, майно, набуте правдою, чисте,
Буде незмінно тому, хто доброчесний, служить.
А коли кривдно, в годину лиху розжився захланник,
Чи не по правді придбав, склавши присягу криву, —
Зразу начебто матиме зиск, перегодом же — шкоду:
Розум богів над усім, зрештою, гору бере.
Хибить людина тому, що боги не одразу зсилають
Кару із неба на тих, хто кари гідне вчинив:
Хтось за злочинне поплатиться сам, і дітям злочинця
Помсти богиня жахна, Ата, не буде грозить.
Іншого Правді скрутить не вдалось: схопила раніше
Хижа напасниця смерть — зір погасила йому.

Друга в вигнанця нема ані відданого побратима —
Це його більше гнітить, аніж вигнання саме.

Пити багато вина — погано, але коли пити
З глуздом, то радше добро буде від нього, ніж зло.

Звичаї, Кірне, свої — до друзів умій стосувати:
Хто має вдачу яку — й сам прикидайся таким.
Приклад з поліпа бери: до якої він скелі, липучий,
Не притулився б, таким — сам же на вигляд стає.
Нині подайся туди, а там — ти нову бери барву:
Краща кмітливість, аніж неповороткість ума.

Що наше місто бурлить, ти не надто тим переймайся —
Шлях серединний в житті, Кірне, як я, обирай.

Хто так гадає, що ближній — сліпець, а він достеменно
Знає і бачить усе, й хитрістю всіх перейшов —
До божевільного він, що глузду рішився, подібний:
Всі ж бо хитруємо ми, всяк у тій справі мастак.
Тідьки один хтось не йде заради поживи на злочин,
Інший, лихий, залюбки сіті підступні плете.

Де є достатків межа — невідомо смертній людині.
Хто наймаєтніший, той — стільки ж маєтків іще
Рад нагребти, от і спробуймо тут усіх наситити.
Гроші, найперше вони, з розуму зводять людей.
Звідси шаленство; пошле його Зевс умирущим на горе —
Й світом гасає воно — на безголов'я усім.

Вежі й укріплення ті, що зводить їх люд нетямущий,
Для благородних вони, Кірне, — ні захист, ні честь.

Хто ж бо хвалитиме тих, хто себе рятує, а місто,
Місто родиме своє — ворогу в руки оддав?

Крила для лету я справив тобі; над морем безкраїм
Легко ширятимеш ти й над широчінню землі
Птахом злетиш, а на учтах мужів, у дружньому колі,
Скільки б гостей не було, — будеш в усіх на устах.
Миле юнацтво на флейтах лунких достойно і красно
Буде вславляти тебе в солодкозвучних піснях.
А коли зійдеш у надра землі, в володіння Аїда,
Де лише сльози-плачі та безпросвітня імла, —
Славу й померлий матимеш ти: у пам'яті люду
Ймення нетлінне твоє житиме, Кірне, в віках.

Будеш в Елладі й на островах її, перемайнувши
Море, де риба лишень серед безпліддя його.
Ні, не на спині коня — фіалками вінчані Музи
Силою світлих дарів, мчатимуть, Кірне, тебе.
Хто небайдужий, у тих і надалі в слові пісеннім
Житимеш, поки земля — й сонце над нею стає.
Я ж, отак-то бува, й вітання твого не вдостоюсь,
Вабиш слівцями мене, мов ту дитину малу.

Правда — найвища краса, найліпше — бути здоровим;
А домогтися свого — то найприємніша річ.

Я — кобилиця і гарна, й міцна, прегидкого, одначе,
Змушена мужа везти — ось що діймає мене.
Вже я втекти збиралася геть і, порвавши вуздечку,
Врешті, позбутись біди — скинуть візницю того.

Вже мені гіркне й вино, відколи при дівчині ніжній —
Інший звиватися став — гірший од мене стократ.
Не надто солодко п'ють при ній і батьки її милі,
Як, із водою йдучи, тужить вона по мені.
Дівчини стан я руками обняв, цілував її ніжну
Шию — і з уст їй тоді тихе зітхання спливло.

Вбогість, хоч зайшла вона, впізнає усяк: не буває
Ні на майдані вона, ні у поважних судах.
Брак їй усюди всього, на сміх беруть її всюди,
Де б не з'явилась вона — скалкою в оці усім.

Смертній людині безсмертні боги справедливо вділили
Старості згубний тягар — і молодечі літа.
Та понад біди усі, що мучать людей, над недуги,
Скільки їх є, й над саму смерть-лиходійку — це те,
Що, згодувавши дітей, належне утримання давши,
Виклавши все з гаманця, прикрощі знісши усі, —
Батько їм ворогом став: його смерті ждуть, ним гидують
Гірше, ніж тим жебраком, що зазирає у дім.

Той, хто поганий, — погано й судить про справедливе,
Тож за вподіяне зло й кара йому не страшна.
На щонайгірше негідник піти не вагається навіть:
Хай би там що учинив — матиме те за добро.

З тих горожан ти нікому не вір, не йди їм назустріч,
Чи себе словом зв'язав, чи, може, заприязнивсь,
Хай би й Зевса самого хотів за поручника взяти,
Владаря вишніх богів, що на сторожі присяг.
Ні тобі крихти добра, в тому місті, що осуду гідне,
Для нещасливців хіба місце вготоване тут.
Все-бо пішло навспак: що для доброго мужа — погане,
Те — за найкраще тепер мають погані мужі.
Сорому більше нема, зате безсоромне зухвальство,
Правду стоптавши, взялось правити світом усім.

Навіть сам лев не щодня жирує на м'ясі: й до нього,
Хай там яка в нього міць, скрута підступить важка.

Для язикатого мовчанки мить — тягота непосильна,
Все він, аби не мовчать, меле з будь-ким про будь-що —

От і ненависний всім, а прийде такий на гостину,
Тут уже ради нема — треба набратись терпцю.

Впала на когось біда — ніхто йому другом не буде,
Кірне: відвернеться й той, хто з цього ж лона родивсь.

Милим будь і гірким, суворим і м'якосердим
До домочадців і слуг, і до сусідів близьких.

Не метушись, коли добре живеш, живи супокійно,
А як погано — крутись, поки втрясеться усе.

Певно, не кожен лихий — лихим із черева вийшов, —
Ні, із лихими людьми дружбу повівши, й собі
Взявся за вчинки гидкі, за слова брудні і зухвалі,
Вірячи, що од лихих — праведні чує слова.

Мудрим на учті будь: такий вколо себе нічого
Наче й не бачить, такий — начеб десь осторонь був.
Може розвеселить, кулака показать — за дверима,
Знаючи норов людей — вдача у кого яка.
У товаристві шаленців і я — найперший шаленець,
У справедливих гурті найсправедливіший — я.

Так, багатіє чимало лихих, а добрі — бідують,
Та за багатство лихих ми доброчесність свою
Не віддамо, бо вона — повік незмінна, а гроші —
То вони в того, а то — іншій слугують руці.
Кірне, у доброго мисль, хай там що, береже рівновагу:
В щасті, а чи в біді — духом не падає він.

А коли підлому бог пошле усі блага життєві –
Скрути важкої йому, дурневі, вже не знести.

Через дрібницю якусь не втрачай надійного друга,
Взявши до серця чиюсь, Кірне, підступну брехню,
Бо коли б ми за будь-що весь час гнівились на друзів,
То не було б загалом приязні й дружби у нас.
Ми ото, смертні, ступаємо крок, а похибки – слідом,
Тільки безсмертні боги вільні, мій Кірне, од них.

Хто забарний, розважний, однак, – дожене і прудкого,
Кірне, якщо тільки з ним – правда безсмертних богів.

По серединній, як я, дорозі ступай собі мірно
Й не роздавай навмання, Кірне, чужого – чужим.

Кірне, не сподівайсь на щиру дружбу з вигнанцем:
Вернеться в рідний свій край – буде він іншим уже.

Не пересилюй себе: найкраще – середина. Так ти,
Кірне, чесноти сягнеш, що – неабияка річ.

Зевс хай поможе мені належно віддячити друзям,
А з ворогами щоб я впоратись, Кірне, зумів.
Богом я видамся серед людей, коли, відімстивши
І заплативши за все, стріну рокований день.

Вислухай, Зевсе, просьбу мою: подай, Олімпійцю,
Замість усіх отих бід хай якусь крихту добра!
Краще-бо смерть, коли серед лих і передихнути
Годі, коли із журби в іншу впадаю журбу.

Доля вже, мабуть, така: не бачу, як одімстити
  Тим, хто набутки мої викрав, мене обікрав,
Я ж, неначе той пес, потік мутний перепливши,
  Втративши все, півживий, берега ледве сягнув.
Їхньої чорної крові попить, хай мені посприяє
  Добре якесь божество — хай стане дією мисль!

Вбогосте клята, чому б до інших тобі не податись?
  Так уже любиш мене, хоч осоружна — мені?
В іншу оселю рушай, хіба ж тобі не набридло
  Й досі зі мною ділить те жалюгідне життя?

Кірне, в нещасті кріпись, як у щасті ти утішався,
  Бачиться, доля тобі й цю вготувала стезю.
Як із добра ти в біді опинивсь, так, богам молячися,
  Сил докладай, щобізнов випірнуть можна було.
Не подавай лиш на вид, бо погано й на вид подавати:
  Мало є, Кірне, таких, хто б тобі поспівчував.

Серце того, хто кривду поніс, наче меншає, Кірне,
  А коли кривду помстив — більшає знову воно.

Ворога словом мороч, а раптом наспіє нагода
  Мстити — для помсти тоді й приводу ти не шукай.

В послусі розум тримай, а язик хай снує собі миле,
  Хто гарячитися звик — не благородний то муж.

Не розумію співгорожан: чи добре зроблю що,
  А чи недобре — дарма: так недогода і так.

Щоб насміхатись, на те — лихий як і добрий удатні,
  А щоб наслідувать, тут — не обійтись без ума.

Не наганяй гостряком ти мене проти волі до воза,
  І до любовної гри, Кірне, не втягуй аж так.

Зевсе люб'язний, дивуюсь тобі: ти світом керуєш,
  Маєш і шану в усіх, і незрівнянну могуть,
Відаєш мислі людей, що на серці у кожного, знаєш,
  Сила державна твоя, владарю, — понад усе.
Як же, Кроніде, ти терпиш таке, щоб несправедливі
  В долі такій же були, що й справедливі мужі, —
Ті, чиї помисли служать добру, — і ті, що зухвало,
  Взявши лихих за зразок, чинять і кривду, і зло?
І не вказало шляхів божество, щоб людина вгодити,
  Смертна, — безсмертним могла, щоби вподобалась їм.
От безтурботно й жирують лихі, а хто од злочинства
  Душу свою береже, правду шануючи, — ті
Мусять убогість кликати в дім, безвиході матір,
  Що до всілякого зла помисли хилить людські,
Душу у грудях нуждою псує, і вже мимоволі
  Мають одвагу вони зносити навіть ганьбу:
Гору безгрішшя взяло, що скерує на зло усіляке —
  На лицемірство, обман і на згубливу сварню.
Так уже й зло — не зло для того, хто мимоволі
  Схибив, кого привела вбогість у скруту важку.

В бідності пізнаємо і доброго мужа, й лихого,
  Хай-но і той, як і той, в крайню потраплять нужду.

В того — лихе на умі, справедлива думка у нього,
Думка відверта, пряма, не проростала в душі,
В того ж ум не лежить ні до зла, ні до блага, а чесний –
Має цуратися зла, а перейматись — добром,
Щирим до друзів буть, мужезгубних присяг уникати,
Гніву богів боячись, що відомщають за зло.

Надто не клопочись, догідна пора — то найкраще
Людям для їхніх робіт. Хтось для чесноти, бува,
Пріє, та ось — уже й зиск на умі, якщо на людину
Злісне якесь божество блуд невідчепний нашле:
От і вважатиме добрим — лихе, а лихе дуже легко –
Добрим, а корисне щось — іменуватиме злим.

Ти наймиліший мені? Це не так. Не вказуй на мене:
Сам ти якимсь манівцем думки цієї дійшов.

Скарбу, Кірне, над той, що при чесній людині, — сумління,
Хай би там як ти шукав, дітям не заповісти.

Скільки б ти друзів не мав — не гіршим од них буде, Кірне,
Той, невідступно за ким сила й розважність ідуть.

П'ю, але не аж так, щоб вино мене підштовхнуло
На необачність таку — скривдити словом тебе.

Жодного (хай би такого, як я) ніде не знаходжу
Вірного друга, який підступу й крихти б не мав.

Хочеш — потри об свинець і мене, як перевіряють
Золото — й слово моє ясність високу явить.

На не одне гідне осуду мушу ось так я дивитись —
Мовчки: на сили свої не покладаюсь уже.

У багатьох язик говіркий дверми не прикритий
Щільно: турбуються тим, що не із їхніх турбот.
А загалом же біді визирати зі сховку не варто:
Хай не вона, а добро світиться на видноті.

Для земнородних найкраще б на світ і не появлятись,
Краще б не бачити дня — сонця разючих промінь.
А як уже появивсь — хутчій за Аїдові брами,
Щоб під землі укриттям глибоко там залягти.

Легше людину зродить-згодувать, аніж розум достойний
Вкласти у груди: ніхто ж не умудривсь іще
З дурня зробить мудреця, з негідника — гідного мужа,
А якби змогу таку Асклепіадам дав бог —
Зцілювать розум людей од вад і згубних напастей —
Ґарну оплату за труд мали б цілителі ті!
От якби думку створити хто міг і вкласти у груди —
Батько розумний тоді глупого сина б не мав,
Не наставляв би намарно його: хоч як напоумлюй, —
Як не навчай, а лихе — добрим тобі не зробить.

Геть нерозумним є той, хто тримається думки моєї,
Вслід їй іде, а своє — напризволяще лишив.

Повного щастя ні в кого нема; достойним лиш той є,
Хто, хай нелегко йому, — стерпить, на вид не подасть.
А слабодух — ні добра, ані зла не має одваги
З гідністю перенести. Різне вготовили нам,
Смертним, безсмертні боги, тому однаково мужньо,
Милі вони чи гіркі, мусим дари ті приймать.

Хочеш омити мене — із самої маківки в мене
Буде спливати до стіп щонайчистіша вода.
Та й в усіх діях моїх ти виявиш: я — наче щире
Злото червоне, твердим каменем взяте на спит.
Чорної плісні наліт не торкнеться його, не поточить
Ржа — своїм сяйвом воно, чисте, незмінно цвіте.

Стільки здорового глузду б ти мав, як дурості маєш,
Був би розважним таким, як нерозважним ти є, —
Співгромадяни тебе, чоловіче, б так поважали,
Як зневажають тепер, глупого, всі загалом.

Зле то, коли молоденька жона, а муж уже в віці:
Як не скеровуй її — байдуже їй до стерна,
Не помічні й якорі: порвавши прив'язі, часто,
Тільки-но ніч, норовить в гавань чужу увійти.

Не забивай собі голови чимось невиконанним,
Що без розв'язки, того — не помишляй розв'язать.

Легко дісталося щось од богів? Ні добро, ані зло це:
Тільки що в поті здобув, славу тобі принесе.

Задля чесноти трудись, бери за супутницю правду,
Зискові не піддавайсь: він до ганьби доведе.

Силою у заперті з них нікого у нас не затримуй,
Та й за поріг не жени, раз уже хтось завітав.
Сонного теж не буди, Сімоніде, якщо у солодкий
Сон хтось поринув із нас, випивши більше вина.
А як не спиться кому — не силуй до сну, як не хоче:
Хто робить з примусу щось — те неприємне йому.
Хто захотів вина — хай наповнять йому, підійшовши,
Келих: не кожна-бо ніч нам насолоду несе.
Я ж і в медовім вині маю міру — й додому рушаю
З думкою про рятівний для опечалених сон.
Щонайміліше для того, хто пив, вернутись додому
Ні вже не п'яним, ані — надто тверезим іще.
Хто ж і про міру забув, такий уже влади не має
Ні над своїм язиком, ані над глуздом своїм:
Меле таке, чого сором не дав би тверезому мовить,
Може й вчинити будь-що: п'яного сором не йме,
Щойно розумний — дурень уже. До уваги те взявши,
Раз до вина прихиливсь — міри не перебирай.
Чи, ще тверезий, з-за столу вставай (хіба це годиться,
Щоб, мов поденник хапкий, шлункові ти потурав?),
Чи залишайсь, та не пий. А ти ж усе: «Наливай-но!»
Ледь повертаєш язик — як же тут п'яним не буть?
То, бач, за дружбу п'ють, то знову келих — по вінця:
То узливають богам, то вже тобі налили —
Ти ж відмовляти не звик. А напившись,
дурниць не молоти
Міг би хіба що якийсь непереможний герой.

Ви ж за кратером вина якусь мудру бесіду снуйте,
Звади ж усякі й сварки з дружнього кола женіть!
До одного говоріть, а майте усіх на увазі,
Так і гостина для вас не без утіхи мине.

Хай це розважний, хай вітрогін, а якщо переп'ється,
Ум легковажним тоді в того і в того стає.

Золото й срібло дають (хто знавець тут) вогневі на пробу,
А чого вартий наш ум — це вже покаже вино.
Як не хитруй, а коли у питті не дотримуєш міри, —
То від ганьби не втечеш, хоч би й розумником був.

Голову гне, Ономáкріте, втома: взяло наді мною
Гору звитяжне вино — глузд не кориться мені.
Обертом дім іде. Ану, чи зведуся на ноги,
Чи нездоланне вино не підкосило і їх,
Чи не змішало у грудях думок? Боюсь, що, сп'янілий,
Щось недоречне зроблю — й сорому не обберусь.
Пити багато вина — то біда, коли ж його пити
З розумом — радше добро в ньому тоді, ніж біда.

Широкосяжну морську подолавши глибінь, Клеарісте,
До бідака ти — гай-гай! — сам, ще бідніший, прийшов.
Що, однак, маємо ми, що боги подали, складемо те,
Весь, Клеаріте, наш крам, тут ось, під лави судна.
Все, що найкраще, — тобі, а коли ще якийсь завітає
Друг твій — влаштовуй, бо ти — дружби права маєш тут.

Що в мене є — не стану ховать, за кращим, одначе,
Не побіжу, щоб тебе, гостя, щедріше прийнять.
А запитає хто, як я живу, таке йому скажеш:
«Бідно, як на багача; пишно — як на бідака.
Батьковий гість од нього повік не почує відмови,
Інших, захожих, йому годі уже пригощать».

Смертний люд недарма над усіх тебе, Плутосе, ставить,
Легко ж так миришся ти із неподобним усім.
Добрим же, що не кажи, випадало б заможними бути,
Вбогості прикру вагу двигати б мав лиходій.

Юносте мила — гай-гай! — і ти, моя старосте згубна!..
Та мені каже: «Прощай!», та, на підході, — «Вітай!»

Вірного друга не зраджував я ніде і ніколи,
В серці моєму, й на дні, рабства і крихти нема.

Аж стрепенеться од щастя душа, як тільки долинуть
Милі для слуху мого флейт чарівні голоси.
Радісно й любо мені за вином підспівувать флейті,
Радісно й любо до рук ліру узять гомінку.

Вже якщо рабська — то вік голова похилою буде,
Гнутися буде в раба й шия, бо раб — таки раб.
Ні гіацинт не зросте із цибулі морської, ні ружа,
З рабського лона на світ вільне не вийде дитя.

Муж цей, мій Кірне (хіба що боги мій ум притупили),
Муж цей для себе ж таки пута залізні кує.

Кірне, боюсь, щоб те місто, бува, не згубила зухвалість,
Та — що й кентаврів колись, що кровожерні були.

Спір цей треба виском і кутником вивірить, Кірне,
Щоби належне вділить тій, як і тій, стороні, —
Згідно пророцтв, узливань і спалених жертв, щоб потому
Сорому нам не сьорбнуть, як нарікатиме хто.

Сильний, слабкому зла не чини: справедливого сила —
То добродійство, а це — зброя найкраща його.

Вісник безмовний війну розворушує багатослізну:
Ген на верхів'ї гори, Кірне, вогонь заяснів.
Тож не барися, гляди, рисаків гнуздай вітроногих —
Збройним нападникам тим протистояти пора.
Шлях недалекий туди, ту відстань коні покриють
Махом, хіба що боги збавили глузду мене.

Треба кріпитись, коли у журбу западе тобі серце,
Треба молити богів, щоб якийсь вихід дали.

Зваж, бо вирішувать тут — наче вістрям леза ступати:
Статки здобудеш або — крихту заледве якусь.
Тож, як націлився ти на майна неабиякий надмір, —
У неабияке зло, в скруту, гляди, не потрап.

Дещо придбати б мені, ворогів же великі багатства
Друзям віддати, щоб їм добре велося в житті.

Гостем запрошеним сісти собі побіч доброго мужа,
Що із джерел життьових мудрості щедро черпнув.
Слухать його, щоб із мудрих речей черпнути й самому
І, покріпивши свій ум, з учти додому піти.

Тішуся юності даром п'янким, бо там, під землею,
Буду й буду лежать, наче той камінь німий,
Втративши душу й миле душі осяйливе світло, –
Хоч бездоганно б я жив — сонця не зрітиму вже.

Суд — то зло чимале, а досвід — добро: доброчесним
Часто вважають того, хто ще у пробі не був.

Чиниш добро — й на добро. Навіщо вісника кличеш?
Вістка про добрий твій чин легко й сама полетить.

Зраджують друзі мене, коли ворогів стережуся,
Як прибережних скель — пильний керманич судна.

«Доброго легше — лихим, ніж лихого — добрим зробити»
Згода, але не повчай: вік мій вже не для повчань.

«Мужа-поганця ненавиджу»... стала, голову вкривши;
Мозку ж у тій голові — що у пташини, либонь.
Жінку ненавиджу я, вітровійку, і глупого мужа,
Радого ралом своїм ниву сусідську орать.

Що вже було, те було: проминуло — не повернути.
Що ж у путі, що гряде, — ось над чим добре міркуй.

В кожному ділі — ризик є свій: ніхто ж бо не знає,
 Розпочинаючи щось, як воно йтиме й куди.
Хто за хвалою, за визнанням пустився наосліп,
 Той, наче збувшись ума, — вже у великій біді.
А доброчинцеві бог-опікун усіляко сприяє,
 Дбає, щоб він повсякчас був при ясному умі.

Мужньо треба приймать, що смертним дарують безсмертні,
 Зносити без нарікань долю і добру й лиху,
Бідами надто не гризти себе й не втішатись над міру
 Щастям, допоки межі крайньої не спостеріг.

Що ж, чоловіче, тепер — іздалека в приязні будьмо:
 Окрім багатства, усе, видно, немилим стає.
Так-ото й ми дружім: шукай ти собі товариства
 З іншими, хто б зазирнув глибше у душу твою.

Вгледів якось я тебе на втоптаній стежці, якою,
 Зраднику, ти крадькома, тямлю, й раніше шмигав.
Геть же, ворожий вишнім богам і людям невірний,
 Ти, хто холодну змію потай за пазуху вклав.

І магнезійців такі-от діла згубили зухвалі,
 Що і те місто святе заполонили тепер.

Більше з переситу вже, ніж із голоду перевелося
 Тих, кого доля ніяк задовольнить не могла.

Спершу обман солодить, та, врешті, зиск нечестивий —
 Наполовину лиш зиск, наполовину — біда.

Бо надаремно чекати добра тій людині, в якої
  З неправдомовних уст слово оманне спливло.

Легко сусіда брудом облить, піддобритися також
  Легко; удатні на це — підлі, нікчемні людці:
Не до снаги їм мовчать: дурні, дурне усе мелять;
  Міру ж належну в усім — знають достойні мужі.

Жодного, хто б до кінця поміркованим був і порядним,
  Між земнородних людей нині вже сонце не зрить.

Людям не все до душі із того, що в світі стається, –
  Й ради нема: у людей сила не та, що в богів.

Перекидаюся з боку на бік у безвиході, в тузі:
  Крайньої скрути межі не оминув я таки.

Всяк багача вшанувати спішить, бідака — осміяти.
  Скільки людей, а проте — думка в усіх тут одна.

Різне буває в житті: є і хиби, є — і чесноти,
  Різні ж і способи є у хитромудрих людей.

Важко тому, хто з умом, говорити щось серед безумних,
  Але й мовчати весь час ледь чи під силу комусь.

Гидко й дивитись на це, коли п'яний — серед тверезих,
  Гидко й тому, хто не п'є, — в п'яному бути гурті.

Юність, зелена пора, окрилює розум людини,
  От і втрапляє не раз легко у сіті душа.

В кого над серцем не владний ум, той сліпне, мій Кірне,
  Врешті, тенета цупкі, пута пов'яжуть його.

Щось тобі спало на ум — обдумай і двічі, і тричі:
  В темряві, наче сліпець, муж безрозсудний живе.

За доброчесними вслід — і думка, й сором ступають;
  Нині й між багатьох ледь чи зустрінеш таких.

Страх і надія в людей — така вже до себе подібна
  Пара! Два божества — те клопітне, як і те.

Часто — не думав, не сподівавсь — упоралось діло,
  А промишляв-мудрував — і обернулось нічим.

Не розпізнаєш, де ворог, а де — прихильна людина,
  Аж нагодиться тобі діло поважне якесь:
Друзів за келихом матимеш ти аж надто багато,
  В ділі поважному їх — може, один, може, два.

Друзів уважих, вірних тобі небагато ти знайдеш,
  Як у безвихідь глуху серцем колись западеш.

Серед людей нині сором пропав, зате безсоромність,
  Кірне, куди не ступи, — всюди вона на землі.

Вбогосте, що ж ти, зухвалко така, на хребет мені сівши,
  Тіло і душу мою, підла, соромиш-ганьбиш?
Силою хилиш до бруду мене, хоч добре я знаю,
  Що є прекрасним і що — чесним і праведним є.

Щастя б мені і добра, і в богів безсмертних любові –
Інших якихось чеснот, Кірне, й не зичу собі.

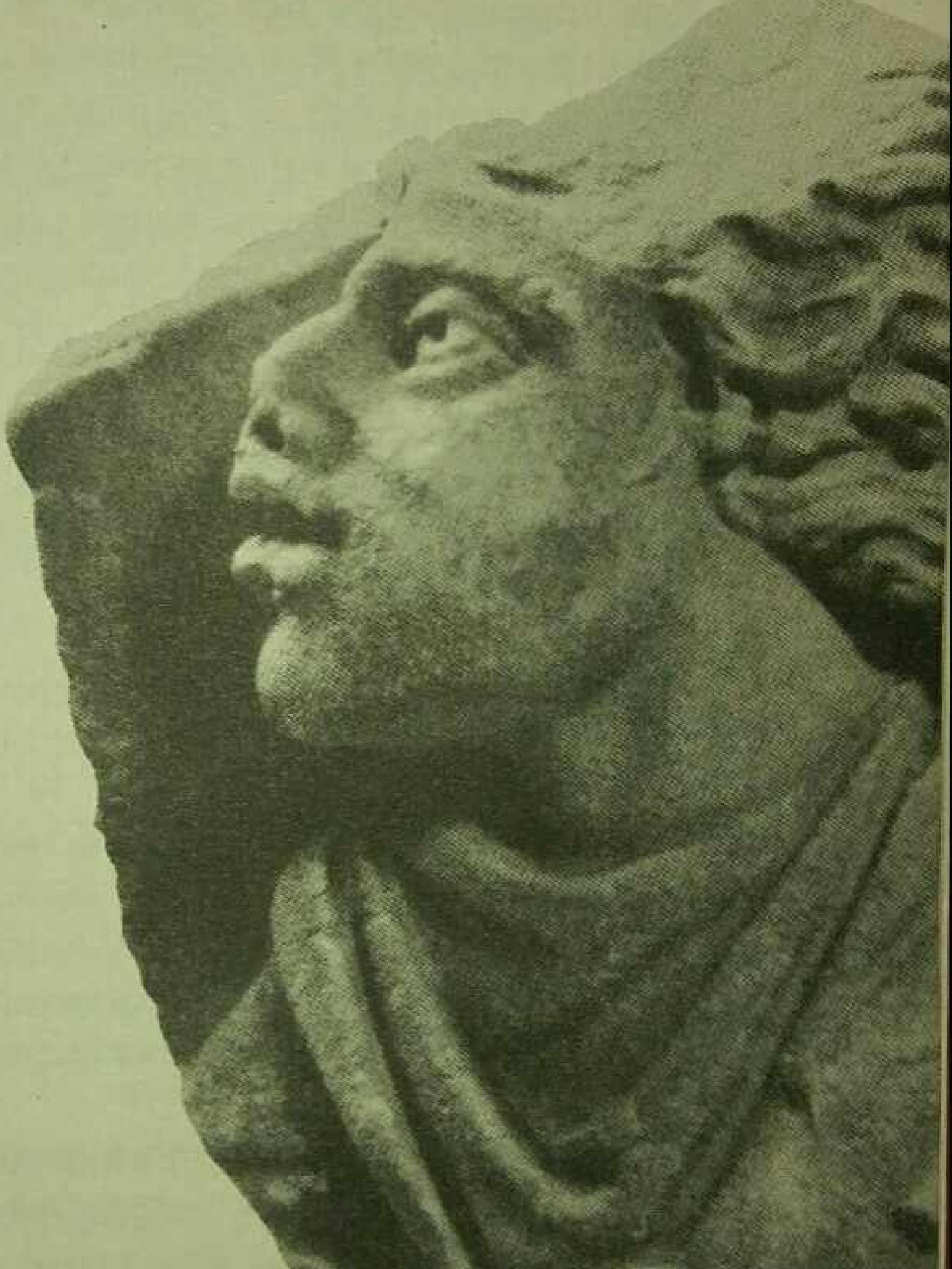
З тим, хто страждає, нам, Кірне, усім доводиться гірко,
Горе чуже, не своє, – то на один лише день.

В горі надмірну вгамовуй печаль, у добрі – непомірну
Радість. Достойним є той, рівно хто зносить усе.

Так присягатись негоже: мовляв, «тому не бувати»:
Це ж бо рішати богам, бути чомусь чи не буть.
Щось ти зробив – ну й що? Із поганого часто виходить
Добре – і навпаки. Он голий-босий отой
Раптом розбагатів, а хто у розкошах купався –
Той за одну лише ніч втратив не щось – геть усе.
Й мудрий спіткнеться, бува, а немудрий натомість скуштує
Слави; комусь із лихих іноді випаде й честь.

Гроші б якісь, Сімоніде, я мав, то не так би соромивсь
Погостювати собі в колі достойних мужів.
Ті ж, хоч і знають, – не признають; мене ж безголосим
Робить нужда, тож мовчу, добре їх знаючи всіх.

Білі вітрила опущені вже. Із Мелійського моря
Хвиля несе нас у ніч, у непроглядну пітьму.
Вже й черпаків не беруть: вода з двох боків через лави
Рине, навальна, в судно – ледь чи з душею звідсіль
Вирветься хтось, а ті – сплять. Керманича відсторонили,

Хоч і досвідченим був сторожем він за кермом.
Силою гроші гребуть, занапащено лад і порядок,
А до розподілу йде — рівності й не сподівайсь.
Править — хто вчора возив вантажі, над чесним піднявся
Підлий. Судно те, боюсь, хвиля ось-ось захлесне.
Все це лиш натяком я, приховано, добрим звіщаю,
Може, й з поганих котрий, хто із умом, те збагне.

Гроші є в багатьох — нема глузду; інші, із глуздом,
Хочуть прекрасне знайти, вбогість їх мучить, однак.
Тож ані тим не сила, ні тим якесь діло упорать:
Грошей бракує одним, розуму — в інших нема.

Смертним ніякий то глузд із безсмертними ворогувати,
Й права не має ніхто з ними вступати у спір.

Шкодити не дозволяй собі там, де шкодить не можна,
А, чому статись не слід, — і не берися за це.

Радісно путь свій верстай до кінця через море велике,
Друзям на втіху нехай верне тебе Посейдон.

Скільки-то глупого люду довів пересит до згуби!
Щось під рукою смачне — спробуй-но міри пильнуй.

Годі, мій духу, тобі постачати приємності різні,
Та не смутись: не лиш ти спраглий такий на красу.

Добре мені — то друзів не брак, а трапиться лихо —
Бачу з тієї юрби вірних лишень декількох.

Статки громадити, для багатьох, — єдина чеснота,
  А поза тим геть усе, кажуть, не варте й гроша.
Хоч би розважністю ти Радамантові міг дорівняти,
  Хоч би мав більші знання, аніж Сізіф Еолід,
Що із Аїда глибин умудрився вийти до сонця —
  Влесливо вмовить йому і Персефону вдалось
Згубну, що забуттям пошкоджує смертному розум
  (Інший хтось з-поміж людей ще не придумав того,
Із-поміж тих, кого смерть уже хмарою чорною вкрила,
  В сутінний край хто ступив, де лише тлінь довкіл,
Темні ворота минув і поріг, за який вже не вийти
  Душам померлих, хоча, ой же, як гірко тут їм! —
А таки вийшов Сізіф відтіля, таки повернувся
  Знову до сонця промінь, хитрістю знаний герой),
Хоч би удатний на вигадки був, до правди подібні,
  І, як у Нестора, б мав, прекрасномовні уста,
Ноги ж — бистріші іще, аніж у Гарпій поривних
  Чи у Борея дітей, що й не змигнеш їм услід…
Тож при одній лише тій усі залишімося думці:
  В грошах чи не весь люд бачить могутності верх.

Той, хто заможно живе, в кого золота-срібла доволі,
  В кого, в усю широчінь, — пшениценосні поля,
В кого і мули, й коні баскі — тому й інше належить:
  Щоби і шлунку, й стегну мило було, і ногам
Від жіночок і хлоп'ят. А ще ж, як усі тії добра —
  Вчасні й доладно вони з юністю в ногу ідуть, —
Це вже вершина добра, нічого ж бо смертний з собою,
  Скільки б тих грошей не мав, не забере ув Аїд

І не відкупиться в смерті, ані — хвороб не уникне
  Болісних: старість важка їх із собою веде.

Наче те птаство — турботи людські: пищить і тріпоче
  Крильцями зграя рясна: як, мовляв, бути, як жить?

Зевсе верховний, хай схвалять боги, щоб лихі на зухвале
  Йшли залюбки, щоб усе, що найгидкішого є,
Вабило їх, і якщо ті діла вони так хитромудро
  Звершують, не дивлячись на усевишніх богів, —
Хай за те платять самі, щоб завтра уже їхнім дітям
  Не довелось хоч-не-хоч кару нести за батьків.
Діти злочинних батьків, якщо вони мають на думці
  Тільки добро, боячись гніву, Кроніде, твого,
Й правду від ранніх літ, як і всі городяни, шанують, —
  Хай не страждають вони за злодіяння батьків.
Ось що хай люблять боги. А нині, хто провинився, —
  Карі висковзує з рук — інший, аж потім, терпить.

Ще одне, батьку богів: чи то чесно, що той, хто ніколи
  Жодного зла у житті й не помишляв учинить,
Жодної кривди, хто не складав присяги кривої —
  Праведний — має терпіть несправедливість таку?
Хто ж то із смертних, бачачи те, являтиме й далі
  Шану всевишнім богам? Як він прийматиме те,
Що нечестивець, лихий із лихих, який не боїться
  Гніву не те що людей, а й несмертельних богів,
Геть нахабніє у золоті весь, а хто справедливий —
  Нидіє-сохне, бідак, у неприглядній нужді?

Зваживши, друже, на те, роби гроші, але — справедливо,
І, щоб межу шанував, дух свій тримай у гнузді.
Взявши на ум ті слова, колись ту науку згадаєш
І будеш рад, що до слів, зважених слів, дослухавсь.

Зевс, що в етері живе, хай над містом цим простирає
Дужу правицю свою, щоб нездоланним було.
Зевс — і всі інші блаженні боги: Аполлон хай спрямує
І нашу мову, й наш ум на справедливі стежки.
Ґей же, формінґо, дзвени на священний лад і ти, флейто!
Ми ж, узливанням із чаш ушанувавши богів, —
Пиймо усі, а п'ючи, говорімо собі щось приємне,
Хай нас мідійська війна не зачіпає хоч тут.
Хай так і буде! Чи то не добро — погідно, розважно,
Одаль од темних турбот час коротати гуртом
І догоджати собі, одганяючи геть, хай у думці,
Старість і долю хмурну й смерті-нищительки грань.

Ґоже служителю й речнику Муз, коли щось небуденне
Знає, — тих знань, як скупар, не замикати в собі,
Ні! Щось і думати, вказувать щось, а щось і робити:
Знати для себе лишень — користь від того яка?

Фебе-владарю, хто звів наше місто високоверхе,
Щоб утішавсь Алкатой, славне Пелопа дитя, —
Сам же ти оборони від мідійців зухвалих те місто,
Щоб городяни тобі, Фебе, з приходом весни
Радо, із серцем легким, гекатомби складали святочні
І звеселяли себе дзвоном кітари, танком,

А при твоїм вівтарі тобі гучно співали пеани.
Нині (й сказати боюсь!) — еллін на елліна йде,
Згубну для люду почавши війну, але ти, змилостися,
Фебе, й те місто візьми під охорону свою!

Випало бути мені й на багатій землі сицилійській,
І на Евбеї, де скрізь — пишний росте виноград,
Був я у Спарті, де в'ється Еврот очеретолюбний, —
Всюди сердечно мене, зайшлого, люд зустрічав.
От лише серця мого та гостинність не звеселяла:
Видно, нічого миліш над батьківщину нема.

Хай ніщо інше, нове, не займає моєї уваги,
Крім розуміння й чеснот; але й при них залюбки
Серце формінґою буду втішать і танцем, і співом,
Розум — думками прямих і благородних мужів.

Ні чужака у справи брудні й ганебні не вплутуй,
Ані когось із краян — правду шануючи, вмій
Душу свою звеселять, а співгромадяни про тебе
Скажуть, хто добре, а хто, із злоязиких, — лихе.

Добрих нещадно ганять одні, вихвалюють — інші,
А про лихих загалом — і не згадає ніхто.
Між земнородних такого нема, кого б не ганьбили.
Добре хіба лиш тому, більшість про кого мовчить.

Ще не родився такий на землі й не народиться, певно,
Хто б заховався в Аїд, будучи любий усім.

Та навіть той, хто безсмертним дає закони і смертним, —
Владний син Кроноса, Зевс, всім не спроможний вгодить.

Кутника точність, виска і різця берегти має, Кірне,
Кожен прибулий у храм по віщування, коли
Із пребагатого храму того віщунка піфійська
Бога священні слова із своїх уст видає:
Щось додаси — й рятунку нема; однімеш — однако
Пасткою, як не пильнуйсь, підстереже тебе бог.

Звідав я, Кірне, таке, що од смерті наче й не гірше,
Від усіх інших таки, певно, нестерпніше бід:
Зрадили друзі мене, і я, з ворогами зійшовшись,
Буду тепер пізнавать, що там у них на умі.

Бик мені твердо ступив на язик важкою ногою —
Мовити й слова не дасть, а не одне б я сказав.

Кірне, що доля веліла знести, того не минути,
Що дала доля знести — вже й не боюся знести.

У непоправну ми впали біду; найкраще, гадаю,
Кірне, якщо б нас обох доля на смерть прирекла.

Хто не шанує похилих батьків, такому на світі
Місця, куди б не подавсь, Кірне, не буде ніде.

Задля користі тиранові ти ні годити не квапся,
Ні убивати його, склавши присягу богам.

Як же під флейту співається вам, коли із майдану
  Видно (рукою подать) межі тієї землі,
Що на гостинах вам щедро дає, русявоволосим,
  У пурпурових вінках, ті соковиті плоди?
Краще вже танці облиш і, чуприну зрізавши, Скіфе,
  Ти над своїм запашним краєм, що гине, тужи.

Вірністю я зубожів, невірністю — порятувався,
  Так, а хоч так ти бери — мало веселості тут.

Прахом пішло геть усе, і винен, Кірне, у тому
  Не із блаженних хтось, із невмирущих богів —
Ні, то насилля лихих, жадоба сліпа і зухвалість
  Із багатьох наших дібр нас зіштовхнули в ніщо.

Два ось такі од вина пиякам трапляються лиха:
  Пити невтримна жага і оп'яніння важке.
Я поміж тим тримаюсь і тим, мене не намовиш
  Ні напиватись, ані — й краплі до рота не брать.

Втіха всіляка мені од вина, одне лиш не тішить:
  Тільки-но вип'ю — і вже з ворогом битись готов.
Тож, нехай низом верх, а низ хай видасться верхом —
  Я припиняю пиття і поспішаю домів.

Хтось як доп'явся добра — неважко того зіштовхнути,
  А коли впав хтось — того, ой, як нелегко піднять!

Натовп тупий під п'ятою тримай, гостряком переконуй
  І ваговитим ярмом шию йому пригинай.

Скільки на світі людей, а таких, щоб так над собою
  Зверхність любили чиюсь, годі таки віднайти.

Зевс Олімпієць нехай покарає того, хто лукаво
  Другові слух солодить, щоб одурити його.
Мило й давніше було, а що вже казати про нині?
  Що ж то за вигода нам — дружба з лихими людьми?

Місто те наше не раз — такі вже керманичі в нього —
  Наче заблудле судно, прямо на скелі пливло.

Хай-но хто з друзів побачить, що я в біді опинився, —
  Вже відвертається, вже — начебто й не признає.
А коли раптом мені пощастить, що рідко буває, —
  Тут і вітається всяк, тут і з любов'ю спішить.

Зраджують друзі мене й нічого не хочуть давати,
  Хоч і з'явились мужі; раз уже так — я сама
З вечора вийду, а повернусь — іще до світанку,
  Щойно, долаючи сон, піяти півень почне.

Бог багатьом, хоч негідні вони, усе ж посилає
  Щастя; вони ж ні собі геть не корисні нічим,
Ні своїм друзям; чеснота зате — у славі довічній:
  Землю і мури міські муж-воївник захистить.

На мою голову хай упаде той високий, із міді,
  Неба розлогий намет, страх земнородних людей, —
Хай, якщо житиму не на добро усім, кому милий,
  А ворогам — на біду і на клопоти важкі.

То я тебе вихваляю, вино, а то ганю. Не можу
Ні твоїм другом, ані — ворогом бути твоїм.
Ти ж бо — добро, ти і зло. Хіба, в кого мудрості міра,
Стане хвалити тебе, а чи тобі дорікать?

Гей же, мій духу, кріпись! Народяться інші, а сам я,
Вмерши, покинувши світ, буду — та чорна земля.
Пий із Тайгетських верхів'їв вино, із лоз виноградних,
Що посадив їх колись милий богам Теотім,
Старець, і виплекав там, на схилах гір сонцелюбних,
Воду підвівши туди з Платаністунтських джерел.
Випивши — звільнишся від клопітних, настирливих
мислей,
Вип'єш іще раз, до дна, — й стане куди веселіш.

В мирі-багатстві хай місто живе, поки з іншими бавлюсь
І забуваю про зло — про лиходійку-війну.

Надто не слухай того, що так гучно викрикує вісник,
Бо ж не за батьківський край збройно вступатися нам.
Та коли ми уже тут, коли бистрії коні під нами,
Сором було б обійти багатослізну війну.

Де ж тут хоробрість, гай-гай? Загинув Керінт, а багатий
На виноградну лозу вже вирізають Лелант.
Добрі тікають, а містом негідники заволоділи,
Вигуби ж, Зевсе, молю, рід Кіпселідів увесь!

Кращого, Кірне, чогось, аніж думка, мати не може
Муж, а бездумність, повір, то найганебніше зло.

Гніватись, Кірне, на всіх, вивідувать, що там у грудях
  Кожна людина таїть, в кого там мислі які,
Хто справедливо, а хто — вчинив щось несправедливо, —
  Справжня б то кара була для умирущих людей.

В чомусь той кращий, той гірший, але не буває такого,
  Хто, хай за що б не узявсь, мудрим однаково був.

Хто видавати — скупий, а збирати гроші — охочий,
  Цінить того не один, хто в тому ділі знавець.
Бо коли б можна було побачити власну кончину —
  Час, коли треба зійти у глибодонний Аїд —
От тоді всяк, кому довше на світі випало жити,
  Більше б і для життя він заощаджувать мав.
Так воно нині не є, от і смуток мене огортає,
  Й душу немов щось гризе, й надвоє ділиться дух.
На роздоріжжі стою: дві дороги — переді мною,
  А на яку з них ступить, краща яка, — не пійму:
Чи шкодувати собі, в нужді коротаючи вік свій,
  Чи — догоджати й прожить майже ледаче життя.
Бачив я сам, як один багатій скупився для себе:
  Що найдешевше було — шлунок свій тим і дурив.
Так і зійшов, півголодний, в Аїд, не домігшись нічого,
  А заощадження всі хтось випадковий загріб.
Марно трудивсь і майна не оддав у руки належні.
  Й іншого бачив я: той — шлунку всіляко годив.
Гроші проївши, — «Відходжу, — сказав, — задоволений, ситий» —
  І жебракує тепер, поки ще не відійшов.

Тож відповідно до статків усяк має жити, Демокле,
I забаганки усі, й трати — до них стосувать:
Так ти ні іншого не збагатиш свого поту плодами,
Ні з прохача-злидаря, врешті, не станеш рабом,
Ні тобі, сивому, до мідяка не спливуть усі статки.
А серед люду того з грішми — найкраще таки:
Поки багатий — друзів юрма; став убогим — два-три лиш,
I, хоча сам не змінивсь, — вже не шанований ти.
Добра ощадність ще й тим, що над мертвим ніхто не заплаче,
Як не побачить, що він гроші якісь залишив.

Геть уже небагатьом і краса, і чеснота супутні,
Щасен той смертний, кому жереб і ту дав, і ту.
Всяк поважає його — молоді, як і ті, що літами
Йдуть наче в ногу із ним, і навіть старші усі.
Він і старіючи — на видноті; жоден співгромадянин
Шкоди не вчинить йому: шана і правда — за ним.

Не заспіваю уже соловейком лункоголосим:
Ніч учорашню усю я скоротав у гульбі.
I на флейтиста дарма нарікать: мене друг перевершив,
Мудрого вміння йому, бачиться, не позичать.
Побіч флейтиста, справа од нього ставши, почну я
Пісню, але перед тим вічним богам помолюсь.

Рівно ступатиму і не зверну із прямої дороги:
Треба, щоби навпрямець також і помисли йшли.
Батьківщину прикрашу і місто чудове. На вдамся
Ні до народу, ані — слухать не стану лихих.

Наче той лев повен сил, хижацькими лапами миттю
  Лань молоду розірвав, крові, однак, я не пив,
На оборонні мури зійшов, але міста не рушив,
  Коней запряг — не ступив на колісницю, однак.
І учинивши, не учинив, не домігся, домігшись,
  Взявши — все ж не узяв, вславившись, слави не мав.

Дві в добродійника біди важкі: добра чималого
  Сам позбавляє себе, вдячності ж — ні на мідяк.

Раз ти не вдячний мені — а стільки добра мав од мене! —
  Що ж, у потребі якійсь ще раз приходь у мій дім.

Ще поки сам із того джерела глибодонного пив я,
  То не звичайна вода — то був, здавалось, нектар.
Нині ж — одна каламуть, багно якесь, не водиця!
  З іншого краще струмка, з іншої річки нап'юсь.

Поки ще не розпізнав до кінця, яка в кого вдача,
  Звичаї, лад у житті, — не поспішай вихвалять:
Бо ж не один чоловік і лукавої, й хитрої вдачі
  Вміє свій норов ховать під перелітним чуттям,
Хто ким насправді є — тільки час нехибно являє;
  В судженні так от і я маху великого дав:
Спершу тебе похвалив, а вдачу пізнав аж потому,
  От і стою, мов судно, на прибережній воді.

Що за чеснота — зма́га в питті, якщо доброго мужа, —
  Часто ж буває таке, — перемагає лихий?

Жодна ж людина, — щойно помре, і земля її вкриє,
Й зійде вона ув Ереб, де Персефони житло, —
Вже ані ліра дзвінка, ані флейта втішати не буде,
Не підніматиме вже чаш Діоніса дзвінких.
Бачачи це, звеселю своє серце, поки, міцні ще,
Носять коліна мене і голова не тремтить.

Не на словах лиш одних — на ділі будь мені другом,
Грішми старайся, але — трохи і рук докладай,
Не за вином, як ото солодять комусь душу словами, —
Краще на діло якесь, на доброту спроможись.

На гомінливих гостинах свій дух гостити спішімо,
Поки ті втіхи йому, милі труди, до снаги,
Хутко-бо так, наче думка, злетить осяйлива юність —
Випереджає вона й коней шалений розгін,
Як владаря вони мчать на труд мужів списоборний,
Радо копитом б'ючи пшеницепосні поля.

Пий, поки п'ють, а коли вже свій дух уволю наситиш,
Хай не зауважить ніхто, як же нелегко тобі.

Часом безділля — не до душі, часом діло втішає,
Не будь-коли той чи той певен у силі своїй.

Пісню якщо, Академе, звелиш цілоденну співати —
У нагороду за спів — хлопець у розквіті літ
Чи то мені, чи тобі, хто першим у мудрості буде —
Й скажеш, чого вартий мул у порівнянні з ослом.

Тільки-но сонце, середину дня одверставши в етері,
Однокопитних своїх коней окликне, — тоді
Станемо й ми з-за стола, коли, чим душа забажала,
Що до смаку нам було, шлунок натішили свій.
Хай ніжноруке лаконське дівча несе геть умивання,
А запахущі вінки — хай нам сюди подає.

Ось де чеснота, ось де в людей немеркнучий подвиг —
В мужа розумного він, подвиг той, — понад усе,
Спільна для міста і всього люду гідність у ньому, —
Муж, що у перших рядах твердо, несхитно стоїть.

Людям таке заповім: поки молодість буйно квітує
Поки у грудях іще — смутком не торкнута мисль,
Доти втішатись набутим пора: боги не дозволять
В юність удруге ступить, спасу од смертного дня
Смертній людині немає ніде: підкрадеться згубна
Старість, незчуєшся — як прямо за чуба хапне.

Щасний, блаженний, удачливий муж, який, не бувавши
У многотрудній борні, в темний спустився Аїд,
І ворогів не жахав, і насильства не мусив чинити,
Друзів — брати на спит: хто яку мисль затаїв.

Піт, мов рясним дощем, облив усього мене раптом —
Бачу, терпнучи весь, ніжний однолітків цвіт:
Не відцвітати б йому, тривати б іще і тривати...
Скоро злітає, однак, мов той окрилений сон,
Юність (ціни їй нема) — і вже, огидлива, згубна,
Над головою, гай-гай, хмарою старість висить.

Шию свою під вороже ярмо не підставлю ніколи,
  Хоч би сам Тмол нависав над головою мені.

Розум лихих (тому, що лихі) якийсь метушливий,
  Добрі ж і в діях своїх завжди відверті, прямі.
Легко ж людині погане якесь упорати діло,
  А спромогтись на добро, Кірне, — то подвиг таки!

В бідах, Кірне, кріпись, дарма що несила терпіти,
  Це у поганих людей серце якесь запальне.
Болю свого не ятри, беручися за щось непосильне,
  Сам не озлоблюй себе, друзям же — не докучай
І не втішай ворогів. Що боги призначили людині —
  Не оминути того, хоч би куди хто втікав:
Хай би пірнув у глибінь, у плеса вод пурпурових,
  Хай в непроглядну пітьму Тартар його б заховав.

Чи не найважча то річ — обманути доброго мужа —
  Судження, Кірне, таке визріло в мене давно.

Глузду хіба що немає у тих, хто вина не береться
  Пити, коли палахкий в небі ощирився Пес.

Гей же, флейтиста сюди! Посміймось усі коло того,
  Хто у сльозах; його сум — то наша втіха тепер.

Спімо! Сторожа міська подбає про охорону
  Наших рівнинних полів — милої нам вітчини.

Хай хто б закутаний спав, а нас, які загулялись,
  Прийме, і то залюбки, Зевсом поклястись готов.

Нині — втішаймось вином і гарним бесіди словом,
Що буде завтра, над тим хай поміркують боги!

Корисну дам я тобі, як синові — батько, пораду,
Нею не знехтуй лише — в мислі і в душу вклади:
Діла поганого не починай, а глибоко спершу,
Аніж робить, обміркуй добрим і чистим умом.
У божевільних розум і дух — то щось перелітне,
Ум же не пурханням, він — тяглістю думки живе.

Ну але досить тих балачок! Візьми-но ти краще
Флейту — й обоє до Муз мислі скеруймо свої.
Пишні ж дари подали вони нам — велику для серця
Втіху — тобі і мені, й тим, що довкола, усім.

Вдача у кого яка, того не збагнеш, Тімагоре,
Здалеку, не добере й мудрий у тому ума:
Той за багатством сховав своє зло, у цього чесноту
Вбозтво таке облягло, що й не розгледиш її.

Ніч із однолітками провести — усю до останку,
Меж ні бажанням, ані пристрастям не кладучи,
Із головою пірнувши в гульбу, співати під флейту —
Що ж би то над усе те бути милішим могло
І для мужів, й для жінок? Що багатства тут, що повага? —
Гору утіха бере і насолода при ній.

Глупий, безглуздий люд: над померлим плаче, а мав би
Над відцвітанням весни, юного віку, ридать.

Тішся, мій духу, життям — на зміну ось уже інші 1070a
Прийдуть, а я, лиш помру, — буду та чорна земля. 1070b

Кірне, до друзів різних стосуй і звичаї різні, 1071
Хто яким є, таким ти, поки спілкуєшся, будь;
Нині у той бік хились, а там — інакше поводься:
Гнучкість розумна така — понад чесноти усі.

Важко знати кінець, допоки не справлено справу —
Як поведеться тут бог — не розгадати того.
Все — у глибокій пітьмі, у завтра — не зазирнути,
Меж безвиході нам, смертним, таки не збагнуть.

Ворога, раз в нього честь, зневажати ніколи не стану,
Друга ж — не похвалю, раз він про честь не подбав. 1080

Кірне, у тяж вітчизна зайшла: боюсь, що народить
Мужа-зухвальця, вождя наших погибельних чвар. 1082
У городян — ще здоровий глузд, вожаки ж усі наші 1082a
Ладні іти до кінця шляхом злочинним своїм. b
Не на словах лиш люби, оминаючи мислі і серце, c
Раз мене взявся любить без потаємних думок. d
Ти або справді люби, очистивши ум свій, а ні то e
Далі од мене тримайсь, раз уже ворогом став. f
Ось як потрібно скеровувать мисль, зичливу до друга 1083
Й не полишати її, бути при ній до кінця.

Не до снаги так багато тобі нести, Демонакте, —
Бо не привчився робить, що тобі не до душі.

Касторе і Полідевку, що в Лакедемоні священнім,
  Де гарноплинний Еврот, рідні брати, живете, –
Щойно замислю другові зло – впаде хай на мене,
  Він як замислить мені – двічі хай має те зло!

Геть мені зле на душі від такої любові твоєї:
  Ні то – ворогувать, ні то – любити мені,
З другом нелегко ворогувать, але хіба легко
  Друга любити, якщо – він не дається любить?

Іншого нині собі пошукай, а мені це робити –
  Що за конечність? А де ж дяка за те, що було?

Вже я, неначе той птах, од лихого тікаючи мужа,
  Ген, де затоки гладінь, широко крила простер,
Вільний уже від сильця. А ти, без любові моєї,
  Ще будеш згадувать, ким – я був для тебе, а ким –
Той, хто тебе намовляв піти, порвати зі мною,
  Все те відкинувши геть, чим ми з тобою жили.
І магнесійців, і Колофон, і Смірну згубила,
  Кірне, зухвалість; вона – згубою буде й тобі.

От, як потруть, для проби, свинцем – і з проби тієї
  Золотом вийдеш, тоді, – «Ти бездоганний», – скажу.

Горе, горе мені! Живу – ворогам на зловтіху,
  Друзям же я тягарем, бід натерпівшися, став.

Добрі колись – нині, Кірне, лихі; лихі колись, нині –
  Добрі, то як же на це, як нам дивитись, скажи.

Що у зневазі — добрі, а ті, лихі, — у пошані?
Підлого роду дочку — знатний за жінку бере.
Тут — і взаємний обман, і насміхи злобні між ними,
Гадки не мають про те, що є добро, а що — зло.

Ти, грошовитий, безгрішшям вколов мене; щось я, одначе,
Маю, та й матиму щось, хай-но богам помолюсь.
Плутосе, перший з богів, найжаданіший з-між несмертельних,
Навіть лихий при тобі — мужем достойним стає.
Юністю хай ще дихну, хай Феб Аполлон мене любить,
Син Латони, і Зевс, владар безсмертних богів,
Поки топчу іще ряст, від усякого зла щонайдалі,
Юністю літ і майном дух звеселяючи свій.

Бід не нагадуй мені: їх було в мене, як в Одіссея,
Що із Аїда осель вийти до сонця зумів;
Він же убивчою міддю пробив женихів Пенелопи,
В шлюбі стійкої жони, що в свого сина жила,
Милого сина свого, поки муж її у найглухіших
Дальнього світу місцях змушений був побувать.

От і нап'юсь!.. Що вбогість мені, душі пожирачка?
Що до тих злобних людей? Хай обмовляють мене!
Гірко над юністю я, що мене покидає, ридаю,
Старість підходить важка — от я і плачу, й тужу.

Кірне, тут друзі усі — зупинімо ж лиха початок!
Зілля шукаймо хутчій — рану живу лікувать.

Для земнородних людей найкраща з богів — це Надія,
Інші покинули все та й подались на Олімп.
Вірність, велика богиня, а там — і Скромність за нею,
Далі — й Харіти пішли, друже, з падолів земних.
От і присяги уже між людей нічого не значать,
А невмирущих богів — вже й не боїться ніхто.
Вимерло плем'я побожних людей, ані тут законів,
Ні благочесних засад не пошанує ніхто.
Хай там! Та поки живеш і бачиш сонячне світло,
Доти богів поважай, доти з Надією будь,
Їм і молись, і стегна масні на жертовнику спалюй;
Спершу — Надії складай, далі, насамкінець, — їй.
І пам'ятай: у кривдних — і думка криво ступає,
А до безсмертних богів шани немає у них.
Їм лиш одне на умі: до набутків чужих вони ласі —
Знак їхніх вчинків лихих, щонайганебніший знак.

Друга, що є в тебе, не покидай, не дивися за іншим,
Вірячи в те, що тобі заздрісний люд нашептав.

Жити б у статках мені, клопотів прикрих не мати,
Жодної шкоди повік не зазнавать ані зла!

Ні, не розкошів прошу у богів, хочу вік свій прожити
Скромно і в скромності тій не зазнавати біди.

Неподоланними є для людей багатство і мудрість,
Бо не наситиш душі, хоч би ти як багатів,
Так і мудрець: посивів, а мудрості не уникає —
Прагне її, та душі вщерть не наповнить ніяк.

Дітям у спадок лишати свій скарб я не радив би, Кірне, —
Краще віддай прохачу — добрій людині якійсь. 1162
Повного щастя ніхто ще не знав; лиш гідний уміє 1162a
Не піддаватись біді й не подавати на вид. b
Підлому ж, — чи у біді, а чи у добрі він є, — годі c
Рівним утримувать дух. Людям дарують боги d
Різне, тому-то приймати од них дари ті належить e
Сміло, без нарікань: що подають — те бери. f

Очі, і вуха, й язик, і розум розважного мужа 1163
Десь в осередку грудей мають оселю свою.

З добрими приятелюй, лихих собі не підшукуй,
Хай би в яку далину з крамом своїм ти забрів.

Добрий — і відповідь дасть, і діло упорає добре,
Підлих же речі пусті — лиш на забаву вітрам.

Дружба несправжня — справжня біда; у цьому найкраще
Ти пересвідчишся сам — зрадь лиш великих богів.

Думку, найкращий дар, боги подали умирущим —
Думкою будь-яких меж, Кірне, людина сягне.
Щасен же той, в чиїх грудях вона, стосот разів краща,
Ніж ота згубна пиха, ніж той пересит-шкідник!
Він, той пересит — вершина зла, від нього все інше,
Кірне, розплодилось зло, що заполонює світ.

Раз ти ганьби не зазнав і сам ганьби не вподіяв —
Значить, найвищої ти, Кірне, чесноти сягнув.

Кірне, соромся і бійся богів: не дає це людині
  Словом чи ділом лихим заплямувати себе,
А коли ти людожера-тирана взявсь повалити,
  Вишні боги за той чин не покарають тебе.

Ум і язик — то добро, та ледве чи є хто на світі,
  Щоб їм обом усякчас міг за господаря буть.

Кірне, під сонцем, хоч світ обійди, не знайдеш такого
  Із-поміж смертних, над ким не нависала б хула.

Смерті ніхто ще не підкупив, біди — не уникнув,
  Доля хіба що сама може біду зупинить.
Та й од всіляких халеп, якщо бог печалі зсилає,
  Смертний, хай що б дарував, анікуди не втече.

На володарському ложі лежать нітрохи не хочу
  Мертвий: живому б мені звідати щастя-добра!
Мертвому терня й килим — одне; яка під ним дошка,
  М'якша якась чи тверда, — однаковісько йому.

Не присягайся криво богам — і не сподівайся,
  Що заховатись ти б міг, кривоприсяжник, од них.

Птаха почув я здаля пронизливий, Поліпаїде,
  Голос: «Орати пора!» — вістку він людям несе.
З болю зчорніле, на оклик той здригнулося серце:
  В інших тепер, у чужих, поле квітуче моє,
І не для мене кривим лемешем його зорюють мули,
  Плаванням іншим уже пам'ятне буде судно.

І не піду, й не окликну його, й не сплакну, як у землю,
Вже поза пругом життя, муж той, тиран, буде йти.
Хай наді мною й він не сумує, хай і не зронить
З віч на могилу мою теплої краплі-сльози.

Не проганяєм тебе із забав, однак, і не кличем:
Мучимось, раз ти вже є, легко зітхнем — як нема.

Я, хоч із роду Етон, та у міцномурованих Фівах
Нині, вигнанець, живу, вигнаний із вітчини.

Милих батьків ображать, Аргірідо, мені ти не важся
Навіть на жарт, бо й сама — рабськими днями живеш.
Так, ми чимало терпимо бід: із родинного краю
Вигнано нас, а проте — ми ж не похилі раби.
Не продає нас ніхто та й місто є у нас, жінко,
Гарне: в летейських долах розташувалось воно.

Сівши при тім, хто в сльозах, ніколи сміятись не будем,
Кірне, і щастям своїм душу собі солодить..

Кірне, зловмисника, ворога, знай, одурити нелегко,
Другові ж друга, повір, легко в оману ввести.

Як же то часто у судженнях люд спотикається, Кірне, —
Бо каламутні якісь, збурені в нього думки.

Кірне, найбільший кривдник — то гнів, і гнівний од нього ж
Терпить, в усякому злу схильний душі потурать.

Кірне, порядна жона — то щось найсолодше на світі.
Я тому свідок, а ти — визнай, що правду кажу.

Вже он додому мене у морі втоплений кличе,
З мертвих покійника уст слово злітає живе.

КОМЕНТАРІ

1—10. Звернення до Феба-Аполлона, сонячного бога, лірника, цілителя — найсвітліші рядки песимістичних Теогнідових елегій. Світло — передусім від самого Феба, «красеня в гроні богів» (в оригіналі: «найпрекраснішого з-поміж безсмертних»). Світлий — сам Делос (*грецьк*. delos — *світлий*), острів-вигнанець, точніше «вигнанка» (острови грецькою мовою — жіночого роду): за переказом, не знаходячи собі місця, блукав той острівець морем, поки не прихистив гнану гнівною Герою дочку титана Кея і Феби — Лето (Латону); там же, на Делосі, вона й народила від Зевса (звідси й гнів його дружини, Гери) божественну двійню — Феба й Артеміду.

Де світло — там округлість, бо ж округле й джерело світла — Сонце. Делос в Егейському морі — один із островів, що мають назву Кіклади (kyklos — *коло, круг*): вони, на відміну від сусідніх Спорад (speiro — *розсіваю*) творять мовби коло (це нині добре видно з космосу). Лето, охопивши пальму руками (теж округ-

лість), привела на світ двійко своїх дітей «край округлого плеса затону» (в оригіналі — «колесовидного», 7). Теогнід обіцяє славити Феба «і на початку, й в кінці, й посередині пісні» (3), і це теж — коло (циклічна, яку любили античні, композиція твору); а ще — світло: схвалений Теогнідом серединний шлях у житті (220, 331) приведе згодом до Горацієвої «золотої середини». І все це — триєдина, еллінська, усмішка світу, його радість (8—10), яка через декілька століть заяснiє у зачині Лукрецієвої поеми — зверненні до Венери: квітом сміється Земля (tellus), зблисками сонця — просторінь моря (ponti), розлитим по ньому сяйвом — небо (caelum).

Де зір — там і слух. Округлість, яку бачить око, переливається в округлість слухову. «Грекам, — зауважує Горацій у своїй «Поетиці», — Муза дала хист округлими мовить устами» (ore rotundo). Омегою (*довгим «о»)* Теогнід починає своє звернення (в перекладі втрачено): «О володарю Фебе»; омегами й омікронами (*короткимм «о»)* рясніє й подальший текст першотвору. До речі, неважко й у нашій мові зауважити цю «округлість», скажімо, вслухавшись у «Садок вишневий коло хати»: три строфи — тричі й проакцентоване оте «коло»; а сам голосний «о» — звучить тут аж двадцять п'ять разів: слуховий, мовний, космос («соловейко») перегукується з небесним («зіронька»)...

У зверненні — слова, що звучать і в сьогоднішніх наших молитвах: «Вислухай», «Дай» (у нас — «подай»). Що хоче отримати поет од Феба? — Esthla (esthlon, agathon — приблизно те, що у нас «благо», «добро», тобто щось протилежне до зла, *грецьк.* kakon, *латин.* malum). «Esthlon», «agathon» — найчастіше повторювані в Теогнідових елегіях слова; вони — із сфери світла, порядку, справедливого ладу, гармонії; «добрими» («esthloi», «agathoi»), за Теогнідом, є ті, хто, вийшовши з давніх аристократичних родів, береже вірність традиції — тримається перейнятих од предків благородних засад. Протилежний табір — «погані», «лихі» (kakoi, deiloi), уся могутність яких — у грошах; такі, заради збагачення, не гребують найбруднішими засобами.

11—14. Вождь ахейського війська Агамемнон, щоб вирушити у морський похід на Трою, повинен був принести у жертву свою дочку Іфігенію богині мисливства Артеміді: ображена Агамемноном, вона затримувала ахейський флот у Беотійській затоці повним безвітр'ям. «*...вбережи од злостивої долі*» (13) — як вберегла наготовлену до жертви Іфігенію, замінивши її, вже на вівтарі, ланню.

11—18. З Фебом-Аполлоном пов'язані Музи, дочки Зевса і Мнемосіни, богині поезії; звідси й епітет

Аполлона — Музагет, тобто Проводир Муз. Харити (*латин.* Грації) — богині вроди й принадливості. За Гесіодом, їх було три: Евфросіна (Добромисльна), Талія (Квітуча) і Аглая (Сяйлива). Вони супроводжували Аполлона, Афродіту й інших богів; опікувались бенкетами й веселощами. На весіллі Кадма, леґендарного засновника Фів, де були присутні всі боги, Харити подарували Гармонії, нареченій Кадма, виготовлене Гефестом намисто, що згодом приносило нещастя кожному, хто ним заволодів. Завдяки Харитам виникало усе прекрасне й привабливе. Недарма грецький прикметник «милий», «любий» (philos) ще в Гомера виступає в ролі присвійного займенника «мій». Отож далеким відгомоном думки, що у 17 вірші, можуть бути й слова Сенеки: «Усе, що гарно сказане, є також моїм».

19—26. Годі сказати однозначно, що має на увазі поет, говорячи про «печать». Одні вважають, що звернення до Кірна — це і є та «печать», яка сторожитиме вірші Теогніда. Інші — що нею є сам поет, який прямо говорить про себе: «Це — Теогніда з Мегар вірші». А ще дехто припускає, що запорукою тут є саме Теогнідове письмо — добре складений вірш (21), який сам може за себе постояти. *«Зевс... не догодить усім».* — Цю думку, що має тут барву прислів'я (у нас: «Всім не догодиш»), часто повторюють античні поети, зокрема, Горацій, говорячи про «багатоголову» римську юрбу.

27–38. Мова про особливо шановану Теогнідом традицію — *передачу*: живого вогню — з рук до рук (так у Лукреція чергуються покоління: «передають одні одним життя смолоскипи»), вогню ж, світла мудрості, що у слові, — з уст в уста. Саме молодь, не раз акцентує поет, не відступаючи від традиції, повинна шанувати перейняті від старших засади порядного, чесного життя. «З добрими живи, лихих — цурайся», — при кожній нагоді наставляє юного приятеля Теогнід. «З ким поберешся, від того й наберешся», — могла б і наша приповідка бути стислим підсумком цих Теогнідових рядків. Не забуваймо, одначе, що «добрі» для нього — це ті, хто веде свій рід із давнього, знатного, кореня. По-іншому, вже з християнських позицій, дивиться на «родовитість» у своїй «Розраді від Філософії» Северин Боецій: «Що ж ти походження хвалиш своє? Якщо у початках / Роду людського — Бог, то хто з нас не родовитий?» (*див.* передмову, с. 15—16). Про це ж, із притаманним йому тактом, — Еразм Роттердамський: «Якщо вже комусь випало народитися благородним, то зганьбив би себе, якби своїми звичаями не дорівнював своєму родові. Хто ж волею долі вийшов із простолюддя чи селянства, той з особливими зусиллями повинен надолужувати те, в чому відмовила йому заздрісна доля».

39—52. Грецьке «polis», *місто, місто-держава*, — іменник жіночого роду, що уможливлює таку мета-

фору: «завагітніти», «зайти у тяж». Поет підозріває, що може народитися *тиран* (у ті часи — це тимчасовий правитель, якому надавали політичну владу для наведення порядку в країні і втихомирення політичної боротьби; чи не найвідомішим тираном у ті часи був, до речі, один із семи мудреців — Піттак із міста Мітілени, що на острові Лесбос). «Підлі», що рвуться до влади, найбільше обурюють поета своєю «корупцією»: заради зиску вони віддають суди в руки несправедливих, а народ — «псують» (*грецьк.* phtheirosi; *латин.* corrumpunt — *корумпують, псують*). *Єдиновладдя* (52) — тиранія.

53—72. «Ті, що шкурами кіз... тіло своє покривали...» — Теогнід свідомо перебільшує «печерну» дикість ненависних йому вискочнів: насправді ж, мова про підшитий козячою шкурою одяг простих селян — катонаку.

73—76. З такою думкою не погодиться Сенека (у третьому листі до Луцілія): «Якщо ти вважаєш когось своїм другом, але довіряєш йому менше, ніж собі, то дуже помиляєшся і, по суті, не знаєш, що таке справжня дружба». На ненадійності людей, навіть друзів, часто наголошує Теогнід, і це — одна з найповажніших причин його песимізму.

77—78. «...у пору непевну чвар...» — В ориґіналі: «en chalepe» — *у біді, скруті* (кажемо: «потрапити у *халепу*»; це слово — одне із грецизмів у нашій мові. Про цю ж «халепу» — й далі (80).

79—86. «...сором на язику й в очах...» — Aidos (*латин.* pudor, verecundia), важливе поняття й в Гомеровій «Іліаді», — сором, цнотливість, гідність (протилежне — безсоромність, ницість), що є невід'ємною рисою вдачі «добрих», «чесних» — тих, хто шанує моральні засади свого роду; оселя «сорому» — в душі, отже, й в очах («Дивись мені в очі», — кажемо; «Безсоромне око — вісник безсоромного серця», — зауважив св. Авґустин). «...задля зиску...» — Зиск, корисливість, хитрість, отже, й нечестиві, ганебні діла, за Теогнідом, — ознаки зіпсованого світу, де немає місця для давньої гідності — aidos-у (291—292; 647—648). «Хитромудрий» уже Одіссей, представник нового, що відходить від родової моралі, світу. Теогнід — несхитний шанувальник традицій, тому й погляди його — в минулому.

87—100. Слово (epos) повинно відповідати ділу («Ділами підтверджуй слова», — вимога філософів-стоїків). Найприкрішим ударом для Теогніда було те, що й найближчий його приятель, представник молодого покоління, на чию підтримку розраховував поет,

не виправдав його сподівань: реалії життя брали гору над ідеалами родової аристократії. Тема дружби снується крізь усі елегії поета. Далі (595—602) побачимо охолодження стосунків із Кірном, що приведе, очевидно, до повного розриву між ними (1091—1104; 1151—1152).

101—104. Не йти на зближення з «підлими», чи не найчастіше акцентована у Теогніда настанова, — свідчення того, що грань між «добрими» і «лихими» («підлими»), представниками аристократичних родів і успішними людьми незнатного походження, на той час уже затиралась.

105—112. Один із найвідоміших пасажів у Теогніда (українською перекладав, зокрема, Г. Кочур; вибірково перекладали також В. Маслюк та А. Цісик). Звертаючись до образу моря (воно й в Гомера — «безплідне»), поет увиразнює найпримітнішу, з його погляду, рису «підлих» — їхню невдячність, а ще — злопам'ятність. На вдячності порядної людини наголошує у своїх «Дистихах» Катон: «Скромним дарунком ушанував тебе приятель вбогий — / Вдячно прийми і в малому зумій велике уздріти».

119—128. Античні часто звертали увагу на те, що око може помилятися — «бути поганим свідком, коли незряча — душа», адже — «Розум бачить і розум

чує». «Не все, що блищить, — золото» (Non omne quod nitet aurum est) — цей латинський афоризм, власне, — про людину. Щирість золота, однак, про що Теогнід, пізнати легше, аніж щирість людини — що в неї на мислі, на серці, в душі.

129—130. «Доля, удача в житті...» — Мова про грецьку богиню долі, випадку (у римлян Фортуна) — Тіхе (Tyche). Найчастіше зображували її у вигляді крилатої жінки, що стоїть на колесі або на кулі (доля — мінлива, хистка).

131—132. У «Дистихах» Катона, де підсумовано віддавна шановані моральні засади, другою, після «Богові молись», настановою — «Батьків люби». «Батька свого спогадай, до богів подібний Ахілле» («Іліада», XXIV, 486), — такими словами Пріам торкнувся найчутливішої струни грізного войовника, і той погодився повернути троянському володареві тіло його сина Гектора. «...правду шанують...» — Мова про богиню правосуддя Діке (вона ж — Астрея), що з початком бронзового віку останньою з богів покинула землю.

133—142. Теогнід не раз наполягає на своїй думці, що все на світі, навіть жага збагачення й усі людські хиби, — від богів. З їхньої волі той багатий, а той —

убогий (157—158). Обов'язок людини — стійко переносити одне й друге: випробування вбогістю і — багатством (на цьому другому наголошуватиме стоїк Сенека). «Що з того вийде...» — В оригіналі: «який буде кінець» (*грецьк.* telos, *латин.* finis). При такій цілковитій непередбачуваності усього втрачає свій сенс відомий (із «Римських діянь») вислів: «Quidquid agis, prudenter agas et respice finem» (*Що б не робив — розважно роби й озирайся на вислід*), тобто — передбачай, що з того вийде. Знання майбутнього, за Теогнідом, лише у компетенції богів.

139—140. Звідси й нинішні наші побажання: «Щоб усе, що зичиш собі, збулося». Якщо ж бажане не збувається (на цьому й християнство наголошує), людині негоже обурюватися, нарікати: «Не нарікай, любий християнине, коли щось діється проти твоєї волі» (Із «Страстей за Маттеєм»). Бо все, вернімося до Теогніда, — з волі богів. «Безвихідь важка...» — В оригіналі amecȟania, досл. *безрадність* («Нема на то ради», — кажемо).

141—142. Теогнід підсумовує свої роздуми про безрадність людини. «Марно» — бо не можемо передбачити, чим усе закінчиться. Звідси, зокрема, у Горація похмуре «frustra» — *надаремно, намарно*, що кидає тінь на всі людські помисли, поривання. «...не знаємо толком нічого». — Цей гекзаметр перегукуєть-

ся із тим, що в Гомера («Іліада», II, 486): «Ми лиш чуток дослухаєм, нічого не знаєм напевно».

143—144. Теогнід, будучи вигнанцем, мав змогу пересвідчитись у дієвості того давнього, освяченого традицією звичаю — сприяти чужинцеві (783—788). Сам Зевс стояв на сторожі законів гостинності; один із його епітетів — ksenios, *захисник чужинців.*

145—150. Центральне поняття тут — чеснота, благочесність (*грецьк.* arete, *латин.* virtus); сукупність усіх чеснот — справедливість (*грецьк.* dikaiosyne, *латин.* iustitia). Благочесність, на відміну від багатства, яким може володіти й «останній негідник» (в оригіналі: «найгірші серед поганих»), — перебуває лише з «добрими» (*див.* також 315—318).

151—152. Гордощі, зухвалість, пиха (*грецьк.* hybrys, *латин.* iniuria, audacia), що проростає з надмірного багатства, з переситу, — це те, за що боги найчастіше карають людину. Доказом цього — трагічна смерть Агамемнона, найбагатшого, але й найгордовитішого з усіх вождів, що брали участь у Троянській війні.

153—154. Теогнід наводить вірші Солона, лишень дещо їх змінюючи.

170. «...марні зусилля його». — Теогнід часто наголошує на цілковитій залежності людей від волі богів, отже, про марноту їхніх задумів. Єдине, на що людина спроможна, — гідно протистояти бідам, які зсилають на неї чи то боги, чи доля (*див.* 319—322; 441—446 та ін.).

175. «В море, до чудиськ...» — Серед тих «чудиськ», як бачимо з оригінального bathy**ket**ea ponton, — також **кит**.

173—182. У пізніших філософів стоїчного спрямування, навпаки, зустрічаємо похвали вбогості. У Теогніда, однак, мова не про скромне, отже, безтурботне життя, а таки про реальну вбогість, яка, звалившись на плечі «добрих», зв'язує їм руки і язик (*пор*. 267—270).

183—192. «Кірне, ослів, баранів...» Теогнід, щоб підкріпити своє переконання, що найкращі якості у людей передаються спадково, шляхом природного добору, наводить паралель із світу тварин. *Пор*. прислів'я: «Знайся кінь з конем, а віл — з волом».

190—191. «Плутос роди всі тепер / Змішує...» Як тут Плутос, бог багатства, мовби у казані, перемішує

роди (добро — зі злом), так пізніше в Арістофана («Мир») бог війни Полемос товче у ступі грецькі міста.

197—201. Поет, утративши майно, матиме, однак, ще одну підставу для сумніву у Зевсовій справедливості (373—380): своє життя він, очевидно, закінчив безмаєтним.

205. «Хтось… поплатиться сам…» — Поет не раз вказує на несправедливість того, що за злочин часто поплачується не сам злочинець, а його нащадки.

211—212. «…пити з глуздом…» — Підвальна засада античних «нічого над міру» найчастіше пов'язана з уживанням вина, «крові землі» (475—502; 840 та ін.). Ця тема снується аж до нових часів: «Вино — Божий дар для немочі тіла, для плекання злагоди серед розумних, те вино нині — засіб непогамовності для тих, хто не відає стриму» (св. Василій).

218. «Краща кмітливість…» — Алюзія до Одіссея, у кого був аж надто «повороткий» ум: у першому ж рядку Гомерової поеми — найважливіший епітет володаря Ітаки: він — poly-**tropos**, тобто багатий на всякі повороти ума. В Теогніда: мудрість краща, аніж a-**tropia** — негнучкість, штивність (*пор.* 301).

219. «Шлях серединний...» — Від серединної дороги (між сонцем і морем) відхилився Ікар, через що й загинув (*пор*. також: 331—332; 335—336).

221—226. «Всі ж бо хитруємо...» — Цієї ж думки й Горацій: «Усунь страх — і побачиш, на що кожен здатний». У Теогніда тим «гальмом» — вроджена якість «добрих»: почуття справедливості.

227. Є межі вбогості, межі багатств — немає. Втрата межі (*грецьк*. terma, *латин*. finis) — наче Зевсова кара: хто втрачає межу у збагаченні, втрачає й розум.

233—234. Цей двовірш перегукується з афористичним висловом Алкея: «Хоробрі мужі — ось найкращі оборонні мури для міста» (*пор*. 868).

235—236. Поет натякає на якусь загрозу для Мегар з боку зовнішніх ворогів.

237—254. Теогнід співає хвалу могутності поетичного слова, що найчастіше пов'язується з окриленістю чи то поета (*пор*. у Горація, Оди, II, 20), чи того, кого він уславляє.

255—256. Подібна думка — у Сапфо (фр. 27 D):

Кажуть ті: піхота найкраща в світі,
Ті — кіннота, інші — військові судна.
Я ж кажу: лиш те є найкраще в світі,
Що кому миле.

257—260. На метафору «кобилиця — вершник» натрапляємо, зокрема, в Анакреонта: «Кобилице фракіянко...»

261—266. Колоритна народна сценка, що несподівано перегукується з нашою народною піснею — про дівчину, яка «несе воду».

267—270. Мова тут не про вбогих загалом, а про «добрих», які з утратою майна позбулись і своїх соціальних привілеїв. Тема вбогості чи не найчастіше порушувана в Теогнідових елегіях (173—174; 175—178; 179—180; 195—196; 351—354; 619—620; 621—622; 649—652; 683—686; 751—752; 1129—1130).

279—282. Знати, що таке добро, а що зло, за Сократом, — обов'язок людини: знаючи різницю між тим і тим, — не чинитиме зла. По-іншому Еврипід у «Медеї»: героїня трагедії, хоч і знає, що чинить зло, вбиваючи своїх дітей, все ж іде на той злочин, бо дух (thymos, у нас — серце, *пор.* 630—631) бере гору над знанням (думками). У Теогніда «погані» загалом не здатні судити, що таке добро й справедливість.

291. «Сорому більше нема...» — *Див.* передмову, с. 14. «Сором — це те, що врятує світ», — є й нині така думка.

293—294. «Навіть сам лев...» — Поет натякає на свої невдачі (*пор.* 949—954).

295—298. *Пор.* також 1207—1208. У «Дистихах» Катона: «Перша чеснота, вважай, — язика за зубами тримати».

299—300. Цю думку повторить, зокрема, Овідій-вигнанець у «Скорботних елегіях» (І, 9, 5—6): «Поки щасливо живеш — багатьох рахуватимеш друзів; / Хмарні настануть часи — лишишся на самоті». (*Пор.* у Теогніда також: 645—646; 697—698; 857—860; 929).

301. «Милим будь і гірким...» — В оригіналі: pikros kai glykys — *гірким і солодким*. У Сапфо «гірко-солодка» (glykypikros) — любов (Ерос, «гірко-солодкий змій»). Знову ж алюзія до Одіссея, який вмів стосуватися до обставин (*пор.*: 213 і наступні 309—314). У «Дистихах» Катона: «Будь і твердим, і м'яким, залежно, в якому ти ділі: / Мудрий (гріха тут нема) свої звичаї змінює часто».

303. «Не метушись...» — В оригіналі: «не наслідуй непосидливого птаха» (можливо, водяного дрозда).

304. «Певно, не кожен лихий...» — Теогнід відступає тут від свого переконання щодо межі між «добрими» й лихими»: серед лихих, бачимо, можуть бути й добрі (*пор*. 682).

305–308. Теогнід усе ж наголошує на своїй застторозі не спілкуватися з «лихими», які, сказати б, заражають кожного, хто з ними спілкується.

315—318. Теогнід цитує вірші Солона. Доброчесність (*грецьк*. arete, *латин*. virtus), на відміну від грошей, не переходить з рук до рук, а лише, за Теогнідом, із роду в рід, від «доброго» — й до «доброго».

319—322. У «перевернутому» світі поет шукає «стабільності» у собі: «добрий», на відміну від «лихого», за всіх обставин має «стійку думку» (gnomen empedon); у Горація — aequam mentem (Оди, II, 3, 1). Вміння кріпитись, не занепадати духом — визначальна риса «добрих» (*пор*.: 355, 366, 398, 441—446, 555—556, 591—594, 877, 1029). У «Дистихах» Катона — наче «резюме» тих роздумів: «Все проти тебе, а ти — кріпись, а ти — не давайся: / Втримуй надію; з нами вона — й у смертну годину».

327. «...похибки — слідом...» — Ця думка, повторювана в усі часи, стала найвідомішою в озвученні Теренція (II ст. до Р. Х.): «Homo sum: humani nihil

a me alienum puto» (*Я — людина, і вважаю, що ніщо людське не чуже мені*).

336—350. Друзям віддячити за добро, ворогам відплатити за вподіяне ними зло — ось чого зичить собі поет (*пор.*: 361—364). Християнство схвалює лише першу частину такого побажання.

346. «...силою... одняв». — У поета, очевидно, конфіскували майно, і це викликає у нього жагу помсти.

352. Досл.: «любиш мене проти моєї волі». Сенека мовби натякає на ту «невзаємну любов»: «Кому з убогістю добре, той і не вбогий».

393—400. Обов'язок «доброго» — знати, чого він має прагнути, а від чого повинен тікати (на цьому особливо наголошуватимуть філософи-стоїки). Однак, на думку поета, людину й тут може збити з толку «злісне божество».

409. Сумління — в оригіналі aidos (*див.* передмову, с. 14). Теогнід цікавою метафорою говорить про чисте своє сумління (447—452).

421—422. «...язик... дверима не прикритий...» — У Гомера — «огорожею зубів», з-за якої вилітає непродумане слово.

425—428. Цей глибокий песимізм, який зустрічаємо й в інших грецьких поетів, сусідує з їх високим життєлюбством, скажімо, в Еврипіда («Іфігенія в Авліді»): «Чи є над світло денне щось миліше нам? / Нема, бо смерть в ніщо нас перемінює». «Жити» й для Теогніда — це «бачити сонце» (570), а вмерти — «лежати німим каменем» (568).

439—440. *Пор.* наше: «Чужої ради слухай, а свій розум май».

441—446. «...Повного щастя ні в кого нема...» — Цю думку майже дослівно повторює Горацій: «Nihil est ab omni parte beatum» (Оди, II, 16, 27—28), закликаючи при цьому радіти теперішній хвилині, а щось прикре пом'якшувати лагідною усмішкою (lento risu). *Слабодух* — в оригіналі «підлий» (*див.* також 657—658).

451. «Чорної плісні наліт не торкнеться його...» — Подібно й Горацій про плісень (situs) у своєму «Пам'ятнику» (III, 30).

463. «...ні добро, ані зло це...» — Воно, міркуватимуть згодом філософи-стоїки, не має стосунку до людини, повинно бути їй байдужим (adiaphora).

465—466. У першому рядку двовірша — засади, яких має триматися порядна людина: доброчесність

(arete) і те, що справедливе (dikaia); у другому — протилежне: зиск (kerdos), що є причиною усіх бід (833—836), і те, що є ганебним (aischron).

472. «Хто робить з примусу...» — У св. Авґустина: «Якщо хтось робить щось проти волі, то воно не є добрим, навіть якщо добре те діло робить».

500. Цю думку Алкей висловлює знаним афоризмом: «Правда — у вині».

507. «Чи не змішало у грудях думок?» — Процес думання греки пов'язували з грудо-черевною перетинкою (phren); звідси schizophrenia — розлад мислення (*пор.*: 897—898, 1163—1164).

519. «А запитає хто...» — Виразне відлуння — у Горація: «А запитає хто, що я роблю...» (Послання, I, 8, 3).

535—538. Теогнід звертається за доказами не лише до тваринного (183—184), але, як ось тут, до рослинного світу. Зауважмо, до речі: сином відпущеного на волю раба був не раз тут згадуваний Горацій; сином кріпака — Т. Шевченко.

579—580. У Теогнідових елегіях-«нотатках» не раз зустрічаємо емоційну реакцію поета на якусь життєву ситуацію (*пор.* 1211—1216), яка нам не завжди

зрозуміла. «...ниву сусідську орать». — У нас — «скакати в гречку».

592. «...долю і добру, й лиху...» — Горацій (Оди, II, 10, 14—15), майже дослівно повторюючи Теогніда, говорить про «серце, добре приготовлене сприймати і добру, й лиху долю» (alteram sortem bene praeparatum pectus).

603–604. Кіммерійці зруйнували Магнезію в 660 р. до Р. Х.

630—631. «...над серцем не владний ум...» — Як в Евріпідової Медеї: серце (thymos, *дух*) бере гору над розумом. *Пор*. наше: «Дай серцю волю, заведе в неволю».

637—638. У «Моральних листах до Луцілія» Сенеки: «Spem metus sequitur» (*За надією невідступно йде страх*). «Перестанеш боятися, — наводить він слова Гекатона, — якщо надіятися перестанеш». Ця тема, якої часто торкається античність (*пор.* у Верґілія: «Енеїда», II, 354), перейшла й у нові часи. У словенського поета Франце Прешерна (переклад Г. Кочура):

Те, чим я жив, – надію й страх, –
Пустив блукати по світах,
І в серці порожньо: волію
Вернути страх, а з ним – надію.

У «Чорному вороні» В. Скляра: «Ні, не було у нас зовсім страху, він звітрився разом з надією, бо коли в чоловіка уже й надія пощезла, то який може бути страх?»

671—672. Розгорнутий алегоричний образ, пов'язаний з морем перегукується з відомою алегорією корабля-держави в Алкея; наслідує — Горацій (Оди, І, 14). Символічного звучання набуває в Теогніда контраст: біле вітрило — чорна ніч (*пор.* також 855—856).

701—718. Перелічуються міфологічні постаті: *Радамант* — син Зевса і Європи, брат Міноса, володаря Кріту; син Еола й Енарети *Сізіф*, якому хитрістю вдалося вийти з Аїду, за що був покараний вічною мукою («камінь Сізіфа»); *Персефона*, дочка Деметри й Зевса, дружина Аїда, володаря підземного царства; *Нестор* — славний мудрістю і довголіттям, найстарший серед грецьких героїв, що рушали на Трою; *Гарпії* — крилаті потворні птахи з жіночим обличчям, богині вихору; *Борей* — північний вітер.

757—758. «...над містом цим простирає / Дужу правицю...» — так у Горація (Оди, І, 2, 3) Юпітер простирає над Римом караючу багряну правицю.

764. «Мідійська війна...» — Мова про військові походи персів, зокрема, про завоювання ними Іонії. (середина VI ст. до Р. Х.); *див.* 775.

769—772. Таку щедрість в обміні знань, практичної життєвої мудрості, ілюструють т. зв. *сколії* — короткі пісні, що їх виконували у гостинному колі. Звідси, ймовірно, виснувався й елегійний жанр (*пор.* також 792). То були часи, коли не лише праця йшла в парі з піснею, а й мудрість.

774. Алкатой, син Пелопа й Гіпподамії. Одружився з дочкою володаря Мегарея; після смерті тестя син став володарем Мегар.

779. «...співали пеани». — Пеан — хвалебна пісня, гімн; первісно — Пеанові (Пеонові), захисникові од лиха (ототожнюваний з Аполлоном, Асклепієм, Діонісом та ін.).

797. Ципріян Норвід цю думку втілив в образ: «Двокрила ж над мною простерлась любов: / Од захвату до зневаги» (переклад В. Лучука).

807. «Віщунка піфійська...» — Мова про жрицю-віщунку в храмі Аполлона в Дельфах.

821—822. У С. Воробкевича («Рідна мова») місця не знаходить собі той, хто не шанує материнської мови: «...Того Бог карає; / Свої його цураються, / В хату не пускають, / А чужії, як заразу, / Чуму, обминають».

847—848. Саме через ці рядки Теогнід отримав репутацію «вкрай реакційного поета». Зважмо, однак, що ориґінальне «demos» тут близьке за значенням до *латин.* «vulgus», *натовп*. Навіть Сенека, що виступав на захист рабів, радив уникати передусім натовпу. Він же зауважив, що найганебніше рабство — рабство добровільне.

869—870. «...із міді / Неба намет...» — Мідяне небо — у Гомера: «...і підносився гуркіт залізний / Аж до небес мідяних...» («Іліада», XVII, 424—425). Тому й небо може «засурмити» («Іліада», XXI, 388).

873—876. *Пор.* у Катулла: «Odi et amo» (*Я і люблю, і ненавиджу*); *пор.* також 1091—1094.

891—894. *Керінт* — місто на східному побережжі Евбеї. *Лелант* — долина між містами Халкідікою й Еритреєю. *Кіпселіди* — нащадки Кіпсела, тирана Корінфа (698—658 рр. до Р. Х.).

895—896. «Вся гідність людини — в її думці», — стверджує у своїх «Думках» Блез Паскаль. Так же високо про думку (gnome), зрозуміло, — й Теогнід, гномічний поет (*пор.* також 1171—1174).

903—932. Жити відповідно до своїх статків, не бути ні скупим, ані розтратним, — заклик римських сатириків, передусім Горація.

933. Прагнення плекати в людині чесноту, «arete», і красу, «kallos», окреслювали згодом (часи розквіту афінської демократії) поняттям «калокагатія» — поєднання фізичної краси й досконалості з високими моральними й духовними чеснотами, благородністю.

959—962. Алегорично забарвлені рядки увиразнюють зверхнє, гидливе ставлення поета-аристократа до простолюду й грошовитих вискочнів. Нагадують, хай і віддалено, відому байку Л. Глібова «Вовк та ягня».

979—982. «Слова підтверджуй ділами» — один із найакцентованіших закликів стоїчних філософів.

985. «...хутко... наче думка...» — Думка в Гомера — щось найпрудкіше: «Бистрі у нас кораблі, мов крила, мов думка в людини» («Одіссея», VII, 36). «Як владаря вони мчать...» — порівняння гомерівського зразка.

1003—1006. Теогнід цитує Тіртея (VII ст. до Р. Х.)

1008—1009. «...поки... доти...» — Горацій, продовжуючи опрацьовувану грецькими поетами тему часу, впроваджує у звуковий ряд своїх од цей же прислівник «поки», що в латинській мові імітує важку ходу смерті чи удари заступу могильника — dum... dum. Грецький прислівник (ophra) такої експресії не має.

1017—1022. Теогнід цитує Мімнерма (біля 600 до Р. Х.).

1039—1040. Про це ж саме — Алкей, закликаючи в одній зі своїх поезій «змочити легені вином», оскільки в небі появилася спекотливе сузір'я Пса.

1087. *Кастор і Полідевк* — Діоскури, тобто сини Зевса, нерозлучні брати-близнята, опікуни мореплавців, символізують вірних, нерозлучних друзів.

1211—1216. Якась Аргіріда, можливо, флейтистка чи гетера (так інтерпретує цю сценку А. Доватур) під час гостини насмішливо відгукнулася про батьків колись знатного і багатого, а тепер зубожілого поета-вигнанця. От він і присоромлює її, рабиню, приточуючи до того ще й сумний гумор: є, мовляв, у нас, вигнанців, гарне місто — у летейських долах (Лета — ріка забуття в Аїді).

ПРИВАТНА КОЛЕКЦІЯ
Серія заснована у 2002 році

Літературно-художнє видання

ТЕОГНІД
ЕЛЕГІЇ ВИГНАНЦЯ

З *давньогрецької переклав Андрій Содомора*

Видавець ***Василь Гутковський***
Художнє оформлення ***Андрій Кісь***
Комп'ютерне верстання ***Роман Івах***
Літературний редактор ***Наталія Троян***

Здано на складання 14.12.2011 р.
Підписано до друку 17.01.2012 р.
Формат 70×100/32. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 4,9. Обл.-вид. арк. 5,7.

Літературна аґенція «ПІРАМІДА»
Україна, 79006, а/с 10989.
м. Львів, вул. Промислова, 45.
тел./факс: (032) 242-31-31
e-mail: piramidabook@ukr.net
www.piramidabook.com

Надруковано з готових діапозитивів у друкарні ЛА «ПІРАМІДА»,
свідоцтво державного реєстру: серія ДК № 356 від 12.03.2001 р.

Т 11 Теогнід. Елегії вигнанця / З давньогрецької переклав Андрій Содомора. — Львів : ЛА «Піраміда», 2012. — 112 с.

ISBN 978-966-441-281-7

Елегії грецького поета Теогніда (VI ст. до Р. Х.) — це емоційна реакція аристократа-вигнанця на перемогу нового класу — незнатних, але грошовитих людей. Глибокий песимізм межує тут зі світлом і жагою життя; ностальгійна тональність — із карбованою афористичністю. У зіставленні з Гомеровими поемами, «Біблією античної давнини», збірник Теогніда справді можна вважати її «катехизисом».

ББК 84(0)3.5

